

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

**ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра музейно-туристичної діяльності**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК
ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
зі спеціальності 242 Туризм
освітньо-професійної програми «Туризмознавство»

МАРТИНОВОЇ ВІКТОРІЇ ВІКТОРІВНИ

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри музейно-
туристичної діяльності,
доктор культурології, доцент

**ЩЕРБАНЬ
АНАТОЛІЙ
ЛЕОНІДОВИЧ**

Науковий керівник:
Старший викладач кафедри музейно-
туристичної діяльності, кандидат
культурології

**ЯРІКО
МИРОСЛАВА
ОЛЕКСІЇВНА**

Харків – 2023

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Факультет соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності
Кафедра музейно-туристичної діяльності
Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 242 «Туризм»
Освітньо-професійна програма «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
музейно-туристичної діяльності,
доктор культурології, доцент
Анатолій ЩЕРБАНЬ

« 25 » грудня 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Мартинової Вікторії Вікторівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Диверсифікація туристичної діяльності як пріоритетний напрямок сталого розвитку сільської територіальної громади», керівник роботи: Яріко Мирослава Олексіївна, кандидат культурології, ст. викл. кафедри музейно-туристичної діяльності, затверджені наказом ХДАК від №3 від 18.09.2023 р.
2. Строк подання студентом роботи грудень 2023 р.
3. Вихідні дані до роботи: Законодавство України, теоретичні та практичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів за темою роботи, періодичні видання, довідкова інформація з офіційних інтернет-сторінок державних установ, професійних організацій, вітчизняних та зарубіжних туристсько-екскурсійних фірм.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

РОЗДІЛ 1. СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Сільський туризм: історія становлення та дослідження

- 1.2. Принципи сталого розвитку в туризмі
 - 1.3. Основні концепції територіального управління туризмом
 - 1.4. Диверсифікація туристичної діяльності у сільській місцевості
- Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ, ЩО ФУНКЦІОНУЮТЬ НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Сучасний стан туристичної діяльності в сільських районах деяких країнах Європейського Союзу

2.2. Досвід розвитку туристичної діяльності в сільських районах України

2.3. Досвід та сучасний стан туристичної діяльності в сільських районах Харківщини

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СТАРОВІРІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

3.1. Загальна характеристика розвитку туризму в Старовірівській сільській громаді

3.2. Пропозиції щодо диверсифікації туристичної діяльності у Старовірівській сільській громаді відповідно до принципів сталого розвитку

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): робота містить 4 рисунки, 5 таблиць, 3 додатки.

6.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та затвердження теми кваліфікаційної роботи	вересень-жовтень 2022 р.	виконано
2.	Виявлення та вивчення літератури з теми кваліфікаційної роботи	листопад-грудень 2022 р.	виконано
3.	Написання тексту I розділу кваліфікаційної роботи	січень-лютий 2023 р.	виконано
4.	Написання тексту II розділу кваліфікаційної роботи	березень-травень 2023 р.	виконано
5.	Збір емпіричного матеріалу з теми дослідження, його опрацювання, опис	травень-червень 2023 р.	виконано
6.	Написання тексту III розділу кваліфікаційної роботи	вересень-листопад 2023 р.	виконано
7.	Написання висновків, оформлення роботи, її передзахист на кафедрі	грудень 2023	виконано
8.	Підготовка презентації та захист кваліфікаційної роботи	січень 2024 р.	виконано

Студент

—

— Вікторія МАРТИНОВА

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

—

— Мирослава ЯРІКО

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 80 с., 4 рис., 5 табл., 62 джерел, 3 додатки.

Об'єктом дослідження є сільський туризм.

Предметом дослідження є диверсифікація туристичної діяльності в сільській громаді.

Мета дослідження: аналіз теоретичних і практичних аспектів впливу диверсифікації туристичної діяльності на сталий розвиток сільської громади; розробка шляхів диверсифікації туристичної діяльності.

Методи дослідження: вивчення та аналіз літературних джерел, аналіз практичної діяльності сільських садиб; соціокультурний аналіз; спостереження; порівняння; узагальнення; систематизація.

У роботі досліджено теоретичні основи поняття сільського туризму, визначено принципи сталого розвитку в туризмі, описані сучасні концепції територіального управління туризмом, зазначені основні засади диверсифікації туристичної діяльності в сільській місцевості, проаналізовано сучасний стан розвитку сільського туризму в країнах ЄС та в Україні, визначено; визначено основні напрямки роботи міжнародних та національних організацій щодо підтримки розвитку туризму в сільській місцевості; проаналізовано перспективність напрямків диверсифікації туристичної діяльності; надано пропозиції щодо формування нових туристичних продуктів власникам сільської садиби; розроблено шляхи удосконалення туристичної діяльності суб'єкта господарювання у сільській місцевості.

Наукова новизна полягає в розробці системне дослідження актуального стану розвитку сільського туризму на теренах областей, які зазнали окупацію та перебували (чи перебувають) в умовах активних бойових дій, зокрема вперше було проаналізовано розвиток туризму у Старовірівській об'єднаній територіальній громаді Харківської області.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування пропозицій розвитку туристичної діяльності на території Старовірівської сільської громади як під час війни, так і у контексті повоєнного відновлення. Також зміст та основні положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані при розробки авторських дисциплін освітньо-професійних програм зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація».

Ключові слова: *сільський туризм, диверсифікація туристичної діяльності, принципи сталого розвитку туризму, сільська садиба, сталий розвиток сільської громади.*

ABSTRACT

The work contains: 80 p., 4 figures, 5 tables, 62 sources, 3 appendices.

The object of research is rural tourism. The subject of the study is the diversification of tourism activities in a rural community. Purpose of the study: to analyse the theoretical and practical aspects of the impact of tourism diversification on the sustainable development of rural communities; to develop ways to diversify tourism activities. Research methods: study and analysis of literary sources, analysis of practical activities of rural estates; socio-cultural analysis; observation; comparison; generalisation; systematisation. The research investigates the theoretical foundations of the concept of rural tourism, defines the principles of sustainable development in tourism, describes modern concepts of territorial tourism management, indicates the basic principles of diversification of tourism activities in rural areas, analyses the current state of development of rural tourism in the EU and Ukraine, identifies the main directions of work of international and national organisations to support the development of tourism in rural areas, analyses the prospects for diversification of tourism activities in rural areas.

The scientific innovation lies in the development of a systematic study of the current state of rural tourism development in the regions that have been occupied and were (or are) in active hostilities, in particular, for the first time the development of tourism in the Starovirivska amalgamated territorial community of Kharkiv region was analysed.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of applying the proposals for the development of tourism activities in the territory of the Starovirivska rural community both during the war and in the context of post-war recovery. Also, the content and main provisions of the qualification work can be used in the development of the author's disciplines of educational and professional programmes in the specialty 242 "Tourism and Recreation".

Key words: *rural tourism, diversification of tourism activities, principles of sustainable tourism development, rural estate, sustainable development of rural community.*

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	9
1.1. Сільський туризм: історія становлення та дослідження	9
1.2. Принципи сталого розвитку в туризмі	16
1.3. Основні концепції територіального управління туризмом	22
1.4. Диверсифікація туристичної діяльності у сільській місцевості	24
РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ, ЩО ФУНКЦІОНУЮТЬ НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	29
2.1. Сучасний стан туристичної діяльності в сільських районах деяких країнах Європейського Союзу	29
2.2. Досвід розвитку туристичної діяльності в сільських районах України	38
2.3. Досвід та сучасний стан туристичної діяльності в сільських районах Харківщини	46
РОЗДІЛ 3 ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СТАРОВІРІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ	52
3.1. Загальна характеристика розвитку туризму в Старовірівській сільській громаді	52
3.2. Пропозиції щодо диверсифікації туристичної діяльності у Старовірівській сільській громаді відповідно до принципів сталого розвитку	57

ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	74
Додаток А. Складові рівні та відповідні цілі сталого розвитку	75
Додаток Б. Перелік цілей та завдань досягнення Цілей сталого розвитку, які відносяться до сфери туризму та розвитку міст і громад	77
Додаток В. Статистична інформація щодо кількості ліжко-місць та ночівель у закладах розміщення в сільській місцевості 15 країн ЄС	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема сталого розвитку сільських районів є однією з пріоритетних в сфері державної політики в світі та Україні. Зменшення рівня безробіття та покращення добробуту жителів сільських громад, диверсифікації економіки в сільській місцевості є основними завданнями стратегічних програм розвитку сільських громад. Сьогодні галузь туризму розглядають як одну з перспективних галузей економіки, яка впливає на соціально-економічний та екологічний стан в кожній країні. Особливо актуальним це питання є для українського села під час війни в Україні. Очевидно, що для вирішення цих завдань необхідним є вивчення європейського досвіду успішних практик створення сільського туристичного продукту з метою його використання в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню значення та видів сільського зеленого туризму в Україні розглянуті в працях В. Васильєва, П. Горішевського, Н. Васильєвої, В. В. Палюха, Н. С. Грабар, С. Г. Порока, П. І. Каркальової, Г. Л. Чернявої, С. М. Філюк. Проблеми розвитку сільського зеленого туризму в своїх роботах розглядали В. В. Васильєв, П. В. Горішевський, Т. І. Дьоров, Ю. Зінько, Г. Л. Чернява, В. О. Дуга, С. П. Кузик, В. К. Федорченко, Н. М. Самолюк, В. В. Іванишин, А. П. Печенюк, В. М. Ісаєнко, К. Д. Ніколаєв, К. О. Бабікова, Г. О. Білявський, І. Г. Смирнов, О. І. Табенська, А. Мазур, А. Кіралова, І. Гамарнег. Дослідження питань сталого розвитку туризму в сільських районах відображено в роботах Т. Ю. Примак, В. В. Палюх, Н. С. Грабар, С. Г. Порока, М. Ароніка, М. Ф. Краколічі, Д. Інсольда, Д. П'ячентіно, С. Тосі, Г. І. Бутнару, А. П. Халлер та ін.

Вагомий внесок у дослідження проблем розвитку диверсифікації туристичної діяльності, зробили такі закордонні та вітчизняні вчені, як: А. В. Череп, Н. С. Венгерська, А. Вайденфельд, М. Ароніка, М. Ф. Краколічі,

Д. Інсольда, Д. П'ячентіно, С. Тосі, Г. І. Бутнару, А. П. Халлер, С. Я. Ковальчук, С. А. Мазур, В. Бондаренко, М. М. Скоробогатов. Дослідженням створення та розвитку кластерів сільського туризму Ю. Зінько, М. Мальська, Л. Дубіс, В. Васильєв, І. Околович, П. І. Каркальова, Є. Ю. Колосінський, М. І. Колосінська, О. О. Петрашак, О. І. Табенська.

Проте, незважаючи на значущість проведених досліджень, для вітчизняної економічної науки в сучасних умовах воєнного стану стає актуальною проблема розвитку сільського туризму як пріоритету диверсифікації економіки сільських територій на прикладі сільської територіальної громади конкретного регіону України.

Об'єктом дослідження є сільський туризм.

Предметом дослідження є диверсифікація туристичної діяльності в сільській громаді.

Метою дослідження є аналіз теоретичних і практичних аспектів впливу диверсифікації туристичної діяльності на сталий розвиток сільської громади; розробка шляхів диверсифікації туристичної діяльності.

Завдання:

- дослідити теоретичні основи поняття сільського туризму;
- визначити принципи сталого розвитку в туризмі;
- описати сучасні концепції територіального управління туризмом;
- зазначити основні засади диверсифікації туристичної діяльності в сільській місцевості:
 - проаналізувати сучасний стан розвитку сільського туризму в країнах ЄС та в Україні;
 - визначити основні напрямки роботи міжнародних та національних організацій щодо підтримки розвитку туризму в сільській місцевості;
 - проаналізувати перспективність напрямків диверсифікації туристичної діяльності;
 - надати пропозиції щодо формування нових туристичних продуктів

власникам сільської садиби;

– розробити шляхи удосконалення туристичної діяльності суб'єкта господарювання у сільській місцевості.

Методи дослідження: вивчення та аналіз літературних джерел, аналіз практичної діяльності зелених садиб; соціокультурний аналіз; спостереження; порівняння; узагальнення; систематизація.

Інформаційна база дослідження: законодавство України, теоретичні та практичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів за темою роботи, періодичні видання, довідкова інформація з офіційних інтернет-сторінок вітчизняних та зарубіжних туристсько-екскурсійних фірм.

Наукова новизна роботи: вперше у вітчизняній науці було зроблено системне дослідження актуального стану розвитку сільського туризму на територіях областей, які зазнали окупацію та перебували (чи перебувають) в умовах активних бойових дій, зокрема вперше було проаналізовано розвиток туризму у Старовірівській сільській громаді.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування пропозицій розвитку туризму на території Старовірівської сільської громади як під час війни, так і у контексті повоєнного відновлення. Також зміст та основні положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані при розробці авторських дисциплін освітньо-професійних програм зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація».

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати досліджень оприлюднені шляхом участі у навчанні з дистанційного курсу «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні» в рамках проєкту № 620720–EPP–1–2020–1–UA–EPPJMO–MODULE Diversification of rural tourism through sustainability and creativity: disseminating European experience in Ukraine (DIRUT) за підтримки Програми Erasmus+ Європейського Союзу, напрям Жан Моне. Термін навчання: 25 березня – 17 червня 2023 року. Обсяг годин:

90 годин (Зкредити) (Сертифікат № 02125243–3857/2023). Публікація тез доповідей: 1) Мартинова В. В. Інклюзивний туризм – бренд соціальної відповідальності. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 21 лютого 2023 р. Харків : НЦЗУ, 2023. С. 163–165. 2) Мартинова В. Державна підтримка диджиталізації регіональних музеїв як засіб розвитку туризму під час війни. *Культура та інформаційне суспільство ххі століття* : збірник тез міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених, 20–21 квітня 2023 р. Харків : ПП Озеров Г. В. 2023. С.240-242.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Сільський туризм: історія становлення та дослідження

Сучасною точкою початку розвитку сільського туризму в світі вважають кінець 40-вих років ХХ століття. Поштовхом для розвитку сільського туризму в багатьох країнах став активний розвиток економіки після Другої світової війни в США та деяких країнах Європи. Бізнесмени, менеджери та інші працівники компаній, які подорожували країною за службовими справами, зупинялися на відпочинок або на ночівлю у сільській місцевості в будинках селян або фермерів. Зазвичай володарі надавали клієнту на ніч окрему кімнату в своєму будинку та, за бажанням клієнта, вечерю або сніданок, які приготувалися з місцевих фермерських продуктів. Деякі з них, вразившись отриманими якісними послугами за відносно низькі ціни та гарними природними краєвидами, поверталися до цих сільських будинків зі своїми сім'ями або дружніми компаніями на відпочинок у вихідні або у відпустку. Наступний етап розвитку сільського туризму відбувся у 70-х роках та пов'язаний з виникненням кризових явищ в сільській місцевості, таких як: міграція сільських жителів до міст, зменшення конкурентоспроможності виробництва сільської продукції в регіонах через глобалізацію економіки. Фермери та сільські жителі почали шукати шляхи отримання інших доходів без залучення додаткових інвестицій. Одночасно з цим серед жителів великих міст виникла потреба відпочинку поза містом у тихій обстановці на лоні природи та подалі від туристичного натовпу на курортах. Цей вид туризму часто відбувався на фермах і здебільшого розглядався сільськими господарями як один із способів диверсифікації доходів. Цей вид туризму отримав назву агротуризм (англ. *Agritourism*) або фермерський туризм (англ. *Farm tourism*). Згодом, у містян з'явилася зацікавленість в знайомстві з устроєм сі-

льського життя, місцевими традиціями та автентичною культурною спадщиною в сільській місцевості.

Першими країнами, де сільський туризм набув активного розвитку, стали США, Англія, Італія, Франція та Німеччина. З того часу популярність в світі сільського туризму стала поступово збільшуватися. Протягом 1980–1990 років сільський туризм поширився у деяких частинах Азії, Північної та Південної Америки, Австралії та Нової Зеландії. На даний час спостерігається тенденція відходу від суто фермерських господарств, які додатково до основної сільськогосподарської діяльності, надають місця для розміщення на ночівлю та невеликий перелік додаткових послуг. Зараз це складний бізнес, який включає в себе послуги з розміщення, послуги харчування, атракції, проведення спортивних заходів, етно-фестивалів, музеї, розваги тощо.

Слід зазначити, в ті часи розвиток сільського туризму відбувався повільно та без втручання з боку держав або міжнародних організацій. Лише в 90-х роках ХХ століття в Італії було підготовлено декілька нормативних актів щодо регулювання діяльності в сфері агротуризму в окремих місцевостях. У 1985 році в Італії вступив в дію закон про регулювання агротуризму. «А у 2002 р. у Белграді на першому семінарі ВТО по сільському зеленому туризмі була зроблена спроба сформулювати термін «сільський туризм»» [1].

Найвпливовішим в світі міжурядовим органом у галузі туризму є Всесвітня туристична організація UNWTO. Ця організація провадить діяльність направлену на зміцнення співпраці країн з метою розвитку сталого туризму та вирішення екологічних проблем; здійснення професійної підготовки/ перепідготовки кадрів у галузі туризму; наданні консультацій щодо розробки проєктів та впровадження сучасних технологій в туристичній сфері; маркетинг і просування туристичного продукту; дослідження, збір та поширення статистичної інформації про туризм та ін. Одним з пріоритетних напрямків діяльності організації є сільський туризм.

За визначенням UNWTO сільський туризм (англ. *RURAL TOURISM*) це «тип туристичної діяльності, в якому досвід відвідувача стосується широкого спектра продуктів, як правило, пов'язаних з природою, сільським господарством, сільським способом життя та культурою, риболовлею та оглядом визначних пам'яток». Діяльність у сфері сільського туризму здійснюється в неміських (сільських) районах з наступними характеристиками:

- 1) низька щільність населення;
- 2) у ландшафті та землекористуванні переважають сільське та лісове господарство;
- 3) традиційна соціальна структура та спосіб життя» [2].

У Глосарій ЕЕА Євростат надане наступне визначення сільського туризму це «діяльність особи, яка подорожує та перебуває в сільській місцевості (без масового туризму), крім тих, що є в її звичайному середовищі, протягом менше одного року поспіль для відпочинку, бізнесу та інших цілей (за винятком здійснення діяльності, яка оплачується в межах відвідуваного місця)» [3].

Прийнято вважати, що розвиток сільського туризму в Україні розпочався з середини 90-х років ХХ ст.. В ті часи, сільський туризм розглядався як відпочинок у природно-рекреаційних місцях: біля лікувальних курортів, морів, річок, озер, національних природних парків та інших місцях. Зазвичай відпочинок в сільській місцевості мав певні сезони: літні місяці на півдні України та в Криму, зимові місяці в Карпатах та майже щорічний – біля лікувальних курортів, як то Моршин, Куяльник, Миргород, Євпаторія та ін. Це підштовхувало власників будинків у довколишній сільській місцевості почати перебудовувати власні домівки для відпочиваючих або будувати нові гостьові будинки на території власного домогосподарства. До переваг винаймання такого житла можна було віднести: низькі ціни у порівнянні з відпочинком у санаторіях або готелях, відпочинок в тихій місцевості серед

невеликої кількості відпочиваючих ніж в курортному місці. Господарі будинків додатково пропонували відвідувачам на продаж сезоні овочі та фрукти з власних земельних ділянок, а також сніданки або комплексне харчування за додаткову платню.

З часом кількість різновидів туризму, які пропонувалися відпочиваючим у сільській місцевості, стала розширюватися. На початку 2000х років активного розвитку набуває агротуризм. Власники сільських господарств отримали можливість додаткового доходу від продажу продукції власного виробництва гостям садиби. Територія України багата різноманітними водними ресурсами: води багатьох рік та річок, озер та маленьких ставків, водосховищ та морів, підземними джерелами тощо. Прихильників активних видів туризму запрошували на одно або декілька денні тури на байдарках та каяках річками України з ночівлею у наметах або у сільських будинках, які розташовані за маршрутом. Пошановувачам пасивно-реакційних видів туризму пропонували різноманітні види рибальства, полювання, піші прогулянки та спостереження в дикій природі за життям птахів та тварин. З ростом популярності велотуризму з'явилися пропозиції з різноманітними веломаршрутами: прогулянкові (одноденні, для початківців для ознайомлення з природними краєвидами або пам'ятками), спортивні (в різні пори року та по різних місцевостях) та експедиційні (багатоденні, які мають певно визначений маршрут та графік проходження цього маршруту).

Громадським об'єднанням «Спілка сільського зеленого туризму України» запропоноване наступне визначення: «сільський зелений туризм (сільська гостинність) – один із видів диверсифікованої діяльності сільських домогосподарств, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції. Діяльність у сфері сільського зеленого туризму (сільської гостинності) передбачає тимчасове розміщення, організацію харчування та надання інших послуг особам (гостям), які подорожують чи відвідують сільську місцевість з метою відпочинку, оздоровлення, освітньою метою, для ознайомлення з при-

родою, історичною спадщиною, традиціями, особливостями сільського способу життя та праці в сільському господарстві» [4].

Однією з актуальних проблем щодо розвитку сільського туризму в Україні впродовж більше двадцяти років є нормативно-правове врегулювання діяльності цього виду туристичної діяльності. На сьогоднішній час діючого Закону про сільський туризм немає, хоча різними ініціативними групами було подано до розгляду в Верховну Раду декілька проєктів. Виключно у Законі «Про селянське господарство» «сільський зелений туризм» виокремлено як один із видів додаткової господарської діяльності особистого селянського господарства [5]. У Законі «Про туризм» вказано серед переліків видів туризму: «екологічний (зелений)» та «сільський», а от змістовне тлумачення цих видів туризму та прописування правових механізмів надавання послуг в сфері сільського або екологічного (зеленого) туризму не наведено [6]. У загальних положеннях ДСТУ 9105:2021 «Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення» вказано, що «сільський туризм передбачає тимчасове перебування туристів (гостей) у позаміській (сільській) місцевості з метою відпочинку та/або участі у сільськогосподарських роботах і орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристичного продукту» [7].

Українські науковці та практики в сфері туризму використовують декілька споріднених понять: «сільський туризм», «зелений туризм», «екотуризм», «агротуризм» та «сільський зелений туризм».

Термін «зелений туризм» використовується для підкреслення важливості відпочинку у екологічно чистому місці на лоні природі. У таких випадках, відвідувачам пропонуються різноманітні види засобів розміщення: від приватних домоволодінь або кемпінгів у сільській місцевості до комфортабельних номерів у готелях на околицях міст. На думку Гоцелюка А. Ю. «особливо сприятливі умови для розвитку зеленого туризму створюються на

територіях національних і ландшафтних парків, де існує можливість поєднати відпочинок з пізнанням природного та історико-культурного потенціалу регіону. ... Розвиток сільського туризму спонукає до поліпшення благоустрою селищ, тобто сільських садиб, вулиць, а також він стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Обслуговування відпочиваючих відбувається за допомогою існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних ресурсів» [8].

На думку Тарасової В. В., Нестерчук І. К., Ковалевської І. М., Осіпчук А. С. «під екологічним туризмом розуміються подорожі до місць з відносно незайманою природою, до цікавих природних об'єктів, тобто він має природну орієнтацію всіх подорожей. Мета таких подорожей – отримання задоволення від перебування на природі, оздоровлення та розширення знань про неї» [9]. Оскільки неподалік від території національних парків, заповідних зон, природних парків та інших природно-рекреаційних об'єктів знаходяться сільські території, тому часто екотуризм розглядають як один із видів сільського туризму.

Під агротуризмом розуміють відвідування сільського (фермерського) господарства для ознайомлення з процесами виробництва сільськогосподарської продукції, вивчення функціонування фермерського господарства, спілкування з господарями цього господарства, ознайомлення з традиціями та культурною спадщиною цієї місцевості. Передбачається, що для відпочинку відвідувачами пропонується в оренду помешкання в сільській садибі або оренда окремого будинку безпосередньо на подвір'ї сільської родини або розміщення на нічліг на спеціально виділеній території, яка належить фермерському господарству (у наметах або кемпінгах).

Горішевський П. В., Васильєв В. В. та Зінько Ю. В., акцентують увагу на організації туристичної подорожі в сільську місцевість та визначають, що «сільський зелений туризм це відпочинок з будь-якою метою, видом та формою організації туристської подорожі у сільській місцевості з розміщен-

ням на відпочинок у будинку сільського господаря» [10].

Термін «сільський туризм» вживають як більш загальне поняття. Сільський туризм це будь-який вид відпочинку у сільській місцевості терміном більше двох днів з розміщенням у сільській садибі, міні-готелі, в наметах або у кемпінгах.

На думку науковців Крисанова Д. Ф. та Удової Л. О. «напряму сільського туризму визначається залежно від базової мети, що ставиться туристом, об'єктів його інтересів, способів їх задоволення, а також місцевості, в якій про водиться відпочинок, типу жилих приміщень та їх комфортності тощо, можна виокремити такі підвиди та притаманні їм різносторонні характеристики, зокрема:

- активний, пасивний, екстремальний, одинокий, сімейний та колективний туризм;
- етнографічний, культурологічний, фауністичний, флористичний, ландшафтний;
- збирання цілющих трав, ягід, грибів, полювання на диких птахів і звірів, рибна ловля, створення гербаріїв;
- проживання під одним дахом з членами сім'ї господаря, розміщення в окремих будинках (міні-готелях);
- рівень комфортності житла (з комунальними зручностями чи без них; розміри, облаштування і кількість кімнат; наявність побутової, теле- і радіотехніки; забезпеченість меблями, посудом, білизною);
- оселя електрифікована, газифікована чи опалюється місцевими видами палива, телефонізована, має Інтернет зв'язок і доступ до мобільного зв'язку;
- розвиненість і спеціалізація особистого селянського чи фермерського господарства (наявність худоби, птиці, бджолосімей, яка вирощується рослинна продукція та ін.);
- розміщення сільського населеного пункту поблизу транспортних

магістралей, природних заповідників, лісів і водойм, в гірській місцевості чи на депресивній території;

– в населеному пункті функціонують об'єкти сфери соціального обслуговування: медпункт, клуб, магазин, кафе-бар, пошта, а також рівень його інженерного облаштування;

– в населеному пункті поряд з сільським господарством функціонують інші види економічної діяльності» [11].

На думку Бондаренка В. «до основних моделей організації та розвитку сільського туризму відносять:

– сільські гостьові будинки на базі існуючого житлового фонду в сільській місцевості;

– стилізовані «туристські села» або спеціалізовані центри, орієнтовані на організацію повноцінного відпочинку туристів (центри ремісництва та культури, «рибальські», «мисливські села», кулінарні центри (будинки меду, традиційної кухні), спортивні (наприклад, катання на конях, навчання веслування та ін.);

– «історичні» або «національні» гостьові будинки («Будинок селянина-старожила», «Купецька садиба», «Козацьке подвір'я»);

– сільськогосподарські парки на базі фермерських асоціацій («Відпочинок у фермерському господарстві»), спеціалізація сільського господарства території при складанні туристських програм (зернове господарство, тваринництво, садівництво) та ін.» [12].

1.2. Принципи сталого розвитку в туризмі

«Нова парадигма розвитку суспільства, що отримала назву «сталий розвиток» (sustainable development), була розроблена за результатами аналізу причин катастрофічної деградації навколишнього середовища в масштабах біосфери та пошуку шляхів подолання загроз довкіллю та здоров'ю людини» зазначається у аналітичній записці Національного інституту стратегічних

досліджень (НІСД) [13].

Привертання світової уваги до питань сталого розвитку суспільства припадає на 70-80 роки минулого століття. У період 1984-1987 років незалежною Міжнародною комісією з довкілля і розвитку (англ. World Commission on Environment and Development (WCED)) під керівництвом норвезької громадської та політичної діячки Гру Гарлем Брундтланд була підготовлена доповідь «Наше спільне майбутнє», в якій була розкрита значущість забезпечення сучасного збалансованого соціально-економічного розвитку людства та екології задля майбутніх поколінь. За визначенням Міжнародної комісії сталий розвиток це розвиток, який «задовольняє потреби сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольнити свої».

Результати цих досліджень та доповіді було покладено в основу концепції сталого розвитку. Основним фокусом якої є розгляд людини як ключового аспекту сучасного та майбутнього розвитку. Концепція охоплює різноманітні сфери суспільного прогресу, включаючи раціональне використання ресурсів, економічний зріст, стратегії інвестицій, а також питання освіти, охорони здоров'я, зайнятості та боротьби з голодом. Таким чином, концепція сталого розвитку враховує спільну взаємодію економічних та соціальних вимірів суспільного прогресу з сучасними екологічними викликами.

У Аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) «сталий розвиток визначається як форма взаємодії суспільства і природи, при якій забезпечується виживання людства та збереження навколишнього середовища, нинішні покоління забезпечують свої життєві потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості також задовольняти власні потреби» [13].

Починаючи з 1987 року парадигма «сталого розвитку» стає пріоритетним напрямком діяльності ООН. У вересні 2015 року під час проведення 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, на якому були присутні лідери та державні делегації більше ніж

двохсот країн, у тому числі й делегація України. За результатами доповідей та обговорення було прийнято резолюцію «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [14]. У цьому документі запропоновані новітні стратегії розвитку, які включають «17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) (або Глобальні цілі) підкріплених 169 задачами щодо вирішення найактуальніших соціально-економічних та екологічних проблем сучасності для того, щоб до 2030 року усі люди жили в мирі і достатку» [15]. На рисунку 1.1 наведено 17 Цілей сталого розвитку.

Рисунок 1.1 – Цілі сталого розвитку [16]

Як зазначалось вище, Концепція сталого розвитку об'єднує між собою три складові: економічну, соціальні та екологічну. В таблиці А.1 вказано відповідність ЦСР до основних складових рівнів сталого розвитку. Слід зазначити, що всі ЦСР взаємопов'язані між собою та однаково важливі, тому досягнення успіху в одній сфері породжує покращення у інших. В резолюції зазначається, що в основі реалізації 16 ЦСР повинна відбуватися на основі співпраці та партнерства. Відповідно з цим, ЦСР 17 направлена на встановлення та сприяння розвитку зв'язків та співпраці не лише в економічних

сферах, таких як фінанси, торгівля та ін., а також на різних рівнях: держава–бізнес, держава–недержавні об'єднання, держава–держава тощо.

Кожній країні рекомендовано розробити національну стратегію збалансованого розвитку з враховуючи національну специфіку, поточний стан розвитку, бачення та стратегічних напрямів, а також гарантування необхідних природоохоронних заходів. На рівні країни самостійно визначаються цілі, завдання та показники заради досягнення сталого розвитку протягом певного періоду.

У 2019 році Президент України В. Зеленський указом №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» підтримав досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України вніс зміни про необхідність досягнення Цілей сталого розвитку у процесі формування та реалізації державної політики України та затвердив перелік індикаторів, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку і оприлюднення даних та координацію робіт з розробки метаданих за індикаторами [17]. Таким чином, в Україні на державному рівні Цілі сталого розвитку закріплено у якості орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів.

Реформа децентралізації, яка була розпочата в Україні у 2014 році, направлена на формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [18]. Згідно чинного законодавства, територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування вирішують питання місцевого значення щодо визначення пріоритетних напрямків розвитку громади та вирішення

нагальних проблем соціально-економічного характеру, інфраструктури та збереження навколишнього середовища [19]. Територіальні громади затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку.

На думку Патинської М.М. «під сталим розвитком територіальних громад розуміють безперервний і тривалий процес кількісних та якісних змін у задоволенні потреб територіальних громад» [20].

Протягом останніх десятиліть туристична галузь розглядається як провідний сектор економіки у всьому світі. Вважається, що розвиток туризму в окремій країні або певному регіоні справляє соціальний, економічний та екологічний впливи на місцеву громаду та економіку. Відтак, туризм розглядають як галузь, яка відіграє ключову роль у досягненні ЦСР.

На Всесвітню туристичну організацію UNWTO покладено реалізацію відповідального, стійкого та загальнодоступного туризму у країнах-членах ООН. Заходи та проєкти цієї організації орієнтовані на досягнення та активне впровадження ЦСР в сфері туризму (див. рис. 1.2).

Відповідно до резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» туризм включено до пріоритетних секторів в трьох Цілях сталого розвитку:

Ціль 8. Сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Ціль 14. Збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку [22].

Як зазначалось вище, Всесвітня туристична організація розглядає «сільський туризм як один з пріоритетних напрямків своєї діяльності. Оскільки сільський туризм має позитивний вплив щодо трансформації розвитку сільської місцевості через економічне зростання та соціальні зміни в громаді, а також збереження та захисту сільських сіл разом із пов'язаними з ними ланд-

шафтами, системами знань, біологічним і культурним різноманіттям, місцевими цінностями та діяльністю (сільське господарство, лісове господарство, тваринництво та/або рибальство), включаючи їхню гастрономію» [2].

Рисунок 1.2 – Цілі сталого розвитку в сфері туризму [22]

UNWTO було розроблено програму «Туризм для розвитку сільських районів», яка направлена на просування інновацій і заохочення стійких практик ведення туризму у сільській місцевості. В рамках цієї програми запроваджена ініціатива «Найкращі туристичні села від UNWTO», метою якої є створення мережі найкращих туристичних сіл в різних куточках світу. Щорічно нагородами відзначаються громади сіл, які відповідають встановленим ключовим критеріям сталого розвитку сільського туризму відповідно до ЦСР. Ініціатива була розпочата у 2021 році та на кінець 2023 року мережа включала 190 сіл з різних регіонів на п'яти континентах [23].

На думку науковців Ісаєнка В.М., Ніколаєва К.Д., Бабікової К.О., Білявського Г.О., Смирнова І.Г. «сталий туризм впроваджує наступні принципи:

- еколого-збалансоване використання природних ресурсів,
- збереження та відновлення біорізноманіття,
- залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю,
- підтримка економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми,
- залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення,
- застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу» [24].

До основних інструментів, які спрямовані на сталий розвиток індустрії туризму в країні на державному рівні можна віднести наступні:

- розробка та здійснення стратегій щодо сприйняття сталого туризму;
- створення фондів підтримки або залучення різноманітних грантів для розвитку сільського туризму;
- державні субвенції та інвестиції місцевих органів самоврядування в розвиток соціальної та транспортної інфраструктури в сільських громадах;
- створення туристичних навчально-консультативних центрів, надання консультацій та проведення тренінгів для потенційних та діючих підприємців в сільській місцевості щодо відкриття та ведення бізнесу;
- державна політика щодо впровадження спрощеної системи оподаткування діяльності в сфері сільського туризму та надання податкових пільг для цього виду діяльності;
- розробка та впровадження інструментів моніторингу впливу на сталий туризм.

Реалізація цих заходів надасть змогу збільшити соціально-економічний внесок туризму за рахунок створення робочих місць, розвитку місцевої інфраструктури, збереження та розвитку місцевої культури, збільшення ви-

робництва місцевої продукції та надходжень додаткових коштів до місцевих.

На нашу думку, задля досягнення сталого розвитку туризму та розвитку міст та громад слід віднести наступні ЦСР та завдання, які наведені у таблиці Б.1.

Слід зазначити, що реалізація ідей сталого розвитку міст та громад передбачає стратегічний підхід до зміни філософії мислення суспільства та відповідних політичних дій законодавчих органів влади щодо реформи законодавства, цілеспрямованих дій виконавчих центральних та місцевих органів влади щодо управління та створення адаптивних програм розвитку національних та місцевих територій.

1.3. Основні концепції територіального управління туризмом

Отже на перший план виходить питання ефективного управління туризмом на місцевому рівні задля комплексного вирішення соціально-економічних, виробничих та екологічних проблем даної місцевості та сталого розвитку територіальної громади.

У науковій статті доцента Доана П.В. було проведено дослідження сучасних концепції територіального управління туризмом [23]. Ним було виокремлено наступні концепції:

– концепція промислових районів, яка описує процес об'єднання малих та середніх виробничих підприємств на певній території крупних промислових центрів Великобританії задля успішної конкуренції з великими підприємствами.

– концепції туристських кластерів розглядався процес виявлення та необхідність державної підтримки малих та середніх підприємств окремої сфері економіки, яке повинно бути основане на співпраці та взаємодоповненні одне одного задля досягнення спільного економічного зростання. Майклом Портером було частково розкрито питання ефективного взаємодоповнення домашніх господарств, готелів, ресторанів, туристичних

компаній, транспортних компаній та інших представників суміжних галузей до туристичної індустрії в певній місцевості щодо покращення та урізноманітнення туристських послуг за рахунок створення туристичних кластерів [26].

– концепція туристських районів. Розробка цієї концепції пов'язана з тим, що здебільшого межі туристського району не збігаються з адміністративними межами територіального поділу певної держави або декількох держав. Згідно з цією концепцією туристський район знаходиться на визначеній території, має певні рекреаційні ресурси, спеціальну туристську інфраструктуру та існуючу мережу суб'єктів ринку.

– концепція менеджменту дестинації – фокус зосереджено на питаннях маркетингу, менеджменту та розробці стратегій розвитку мережі локальних суб'єктів туристичної діяльності, які провадять свою діяльність на певній території – дестинації.

– концепція SLOT (Local System of Tourist Offer), яка описує формування туристичної пропозиції, яка відображає унікальність певної місцевості та автентичність локальної культури дестинації.

– концепція інноваційного середовища (інноваційного кластера). Вчені цього напрямку ставлять на перше місце фактор соціуму (місцевого населення) як одного із визначальних для розвитку території. Ключове поняття цієї концепції це інноваційне середовище або інноваційний кластер, який передбачає виникнення соціальних зв'язків між робітниками однієї компанії та/або представниками різних підприємств та організацій в межах цього кластеру. Співпраця людей відбувається за рахунок обміну інформацією та досвідом для подальшого впровадження сучасних інноваційних технологій.

– теорія локальних туристичних систем. В цій концепції увагу акцентовано Науковці на двох факторах, які формують туристичну галузь регіону: наявність мережі різноманітних за формами та розмірами підприємств туристичної сфери та туристсько–рекреаційних ресурсів [25].

Концепції туристських кластерів та менеджменту дестинації набувають пріоритетного значення для активного формування мережевих структур в сфері туризму та гостинності в сучасних умовах в Україні.

На думку науковців М. Мальської та Ю. Зінька «Україна знаходиться на початковому етапі формування територіально об'єднаних структур типу кластерів сільського туризму, які охоплюють діяльність місцевих агросадиб, закладів розміщення та харчування, туристичних атракцій місцевості, виробників традиційних продуктів та товарів, майстрів народних ремесел, транспортних підприємств, органів самоврядування та держустанов, громадських об'єднань, освітніх і наукових закладів, туристичних компаній та агенцій, інвестиційних компаній. Ними виділено три типи кластерів сільського туризму в Україні: нічліжно–гастрономічний (садибний), агротуристичний та краєзнавчо–екскурсійний» [27]

На думку українського науковця А. В. Череп «Формування кластерів в туристичній галузі в конкретному регіоні є ефективним інструментом вирішення проблем як держави, регіонів, так і підприємств кластерних об'єднань підприємств. Туристичний кластер може стати одним із способів диверсифікувати економічний розвиток сільських територій, стримати демографічний спад та вирішити нагальні проблеми регіону» [28].

Застосування кластерного підходу в туристичній сфері забезпечує ефективну співпрацю та сталий розвиток суб'єктів туристичного та гостинного бізнесів, а також місцевої громади і суміжних галузей економіки та сфер послуг, таких як соціально-культурної, транспортної, виробничої, дозвіл-левої, сільськогосподарської, сфери надання послуг зв'язку та Інтернету.

1.4. Диверсифікація туристичної діяльності у сільській місцевості

Перші практики розширення сільськогосподарської діяльності за рахунок надання послуг з тимчасового розміщення туристів та/або організації різноманітних видів відпочинку у сільських місцевостях Італії та Іспанії довели

певну економічну ефективність. З часом фермери та сільські жителі усвідомили, що сільський туризм дозволяє зменшити вплив сезонності виробництва сільськогосподарської продукції та інших ризиків: природно-кліматичних, економічних, демографічних тощо.

В світовій практиці однією з стратегій розширення майбутньої сфери діяльності підприємства є диверсифікація. Слово диверсифікація від латинських слів: *diversus* – різний і *ficere* – робити. Диверсифікація є предметом дослідження різних наук, у тому числі економічних, географічних, соціальних та ін.

На думку Багорка М.О та Білоткач А.І. «диверсифікація – це одночасний розвиток декількох або багатьох, не взаємопов'язаних технологічних видів виробництва або обслуговування, розширення асортименту виробництва або послуг» [29]. У таблиці 1.4 наведені види диверсифікації.

Англійський вчений Аді Вайденфельд зазначає, що «у туризмі диверсифікація пропонує різноманітні та індивідуальні продукти, гнучкість у плануванні та розробці вражень від дестинації, конкурентоспроможність за рахунок створення більшої взаємодоповнюваності, синергії та економії від масштабу» [30].

Таблиця 1.4 – Види диверсифікації

Вид диверсифікації	Сутність виду
вертикальна	виробництво нових продуктів або надання нових послуг, які в технологічному та/або маркетинговому аспекті пов'язані з існуючими товарами або послугами
горизонтальна	виробництво нових продуктів або надання нових послуг, які технологічно не пов'язані з існуючими, але призначені для існуючих клієнтів (споживачів)
конгломеративна	розробка й виробництво нових товарів або послуг, які жодним чином не пов'язані з існуючою діяльністю підприємства та з його ринками збуту

Ним запропоновано розглядати стратегії диверсифікації туризму на трьох рівнях: продукт/ринок, регіональний та галузевий. Стратегії диверсифікації продукту та ринку використовуються як інструмент для досягнення кількох маркетингових і соціальних цілей, включаючи продовження туристичного сезону, подолання сезонності та її впливу на сталий розвиток туризму, підвищення соціальної інклюзії, переорієнтацію ринку та уникнення конфліктів і напруги. Регіональна диверсифікація відображає диверсифікацію фірми або сектора на інші ринки та сектори в межах регіону. Галузевий рівень стосується переважно диверсифікації секторів на регіональному рівні, а також міжгалузевої передачі знань на регіональному, національному та міжнародному рівнях [30].

Стратегія диверсифікація туристичної діяльності щодо створення нового продукту або послуги зазвичай направлена на зниження витрат за рахунок використання вже наявних ресурсів. Іншим напрямком може стати оновлення вже існуючих туристичних продуктів, комбінування декілька туристичних продуктів або націлювання туриста на придбання пакету пов'язаних товарів або послуг. Сучасною тенденцією стало створення доступних (інклюзивних) туристичних продуктів для людей з особливими потребами. Однією з функцій туризму є соціальна спрямованість. Тож питання дотримання принципів соціальної відповідальності у туристичному бізнесі є достатньо важливим. Процес впровадження принципів соціальної відповідальності передбачає перегляд способів досягнення фінансових та інших цілей з урахуванням впливу своєї діяльності на суспільство та навколишнє середовище.

Стратегія диверсифікації ринку досягається завдяки зміні ринкового фокусу. Це можливо за рахунок освоєння нових знань, навичок, придбання нових технологій. Прикладом може слугувати створення навчальних турів щодо вивчення місцевої флори та фауни для школярів з зупинкою у місцевій сільській садибі на обід, який буде включати місцеві автентичні страви. Регіональна та міжрегіональна диверсифікація передбачає надання нових тури-

стичних продуктів або послуг в інших регіонах однієї країни або у тому ж регіоні в сусідніх країнах. Прикладом є унікальний транскордонний туристичний маршрут Карпатський культурний шлях, що поєднав 40 об'єктів історико-культурної спадщини Івано-Франківської та Закарпатської областей (Україна) та повіту Марамуреш (Румунія).

На думку англійського вченого Аді Вайденфельда «диверсифікація продукту чи ринку може створити велику кількість підприємств, які становлять нові підгалузі туризму. Коли зв'язки між підприємствами, що належать до різних підгалузей, створюють нові продукти, може відбутися галузева диверсифікація з наступною появою нових підгалузей» [30].

Висновки до розділу 1.

Всесвітня туристична організація UNWTO визначає сільський туризм як форму туристичної діяльності, що охоплює широкий спектр туристичних продуктів, пов'язаних із природою, сільським господарством, культурною спадщиною та іншими аспектами сільського способу життя. Сільський туризм, переважно невеликий за масштабом, залучає приватні сільські господарства (часто родинні) та фермерські підприємства. Це призводить до появи різних нішевих видів сільського туризму, таких як агротуризм, оздоровчий туризм, активний туризм (в тому числі пригодницький і спортивний туризм – велоспорт, піші прогулянки, альпінізм), культурний туризм (в тому числі туризм культурної спадщини, гастрономічний і винний) тощо.

Сільський туризм також часто описують як такий, що тісно пов'язаний з концепцією сталого туризму, оскільки він нерозривно з'єднує соціально-економічний вплив на громади сільських регіонів та збереження місцевих природно-рекреаційних та культурних ресурсів. Розвиток сталого туризму є безперервним процесом і вимагає постійного моніторингу його впливу, введення необхідних і корегуючих заходів у разі необхідності.

Концепції територіального управління туризмом побудовані на спів-

праці та взаємодоповненні різноманітних підприємств туристичної і суміжних галузей, місцевої громади та культурно-рекреаційних ресурсів регіону. Формування туристичних кластерів у сільських громадах є ефективним інструментом для досягнення спільного економічного росту, покращення та розширення різноманітності туристичних продуктів та послуг, сталому розвитку місцевої громади.

Стратегії диверсифікації туристичної діяльності є важливим інструментом для досягнення різних маркетингових і соціальних цілей та орієнтовані на різні рівні: продукт/ринок, регіональний та галузевий. Ці стратегії сприяють розвитку нових туристичних продуктів та послуг, підвищенню конкурентоспроможності підприємства, розвитку і збереженню культурної та природної спадщини територіальної громади.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ, ЩО ФУНКЦІОНУЮТЬ НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Сучасний стан туристичної діяльності в сільських районах деяких країнах Європейського Союзу

Як зазначалось вище, перші практики впровадження сільського туризму в діяльність фермерських господарств відбулись у Великобританії, Італії, Франції та Німеччині. Країни Європейського союзу мають великий досвід розвитку туризму в сільській місцевості, оскільки цей вид туризму протягом декількох десятиліть є головним напрямом соціально-економічного розвитку сільських громад, збереження культурної спадщини та сільських територій.

За даними Євростату, велика частка туризму в ЄС припадає на сільську місцевість [31]. Таблиці з статистичними даними Євростату за 2018–2022 роки про кількість ліжко-місць та кількість ночівель у сільській місцевості подано у додатку В. На рисунку 2.1 представлена інформація про відсоток кількості ліжко-місць у сільській місцевості до загальної кількості усіх туристичних закладів розміщення у 15 країнах ЄС. У 2018–2019 роки на сільську місцевість припадало 44,94–44,74 % та у 2021–2022 роках – 43,80 % ліжко-місць у туристичних закладах розміщення в ЄС, решта ліжко-місць були у містах та в містечках та передмістях (див. табл. В.1). Державами-членами ЄС з найбільшою кількістю ліжок у сільській місцевості є Франція, Австрія, Греція, Чехія та Хорватія причому більшість з них також мають більшу кількість ночівель у сільській місцевості, ніж у містах та містечках та передмістях (див. рисунок 2.2). У 2022 році країнами з найбільшою кількістю ночівель, проведених у туристичних об'єктах в сільській місцевості були Австрія (67,26 %), Греція (66,28 %), Хорватія (52,46 %), Чехія (44,81 %) та Словаччина (47,5 %) (див. табл. В.2).

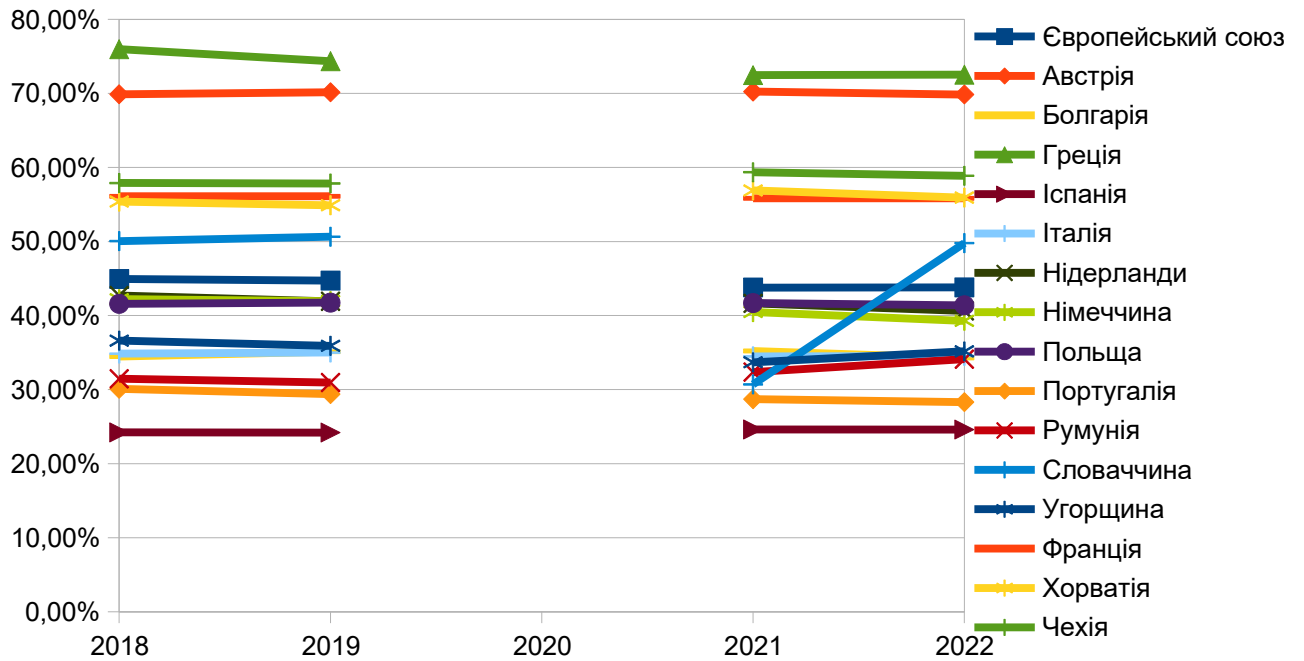

Рисунок 2.1 – Відсоток кількості ліжко–місць у сільській місцевості у туристичних закладах розміщення в 15 країнах ЄС (Побудовано автором на підставі даних [31])

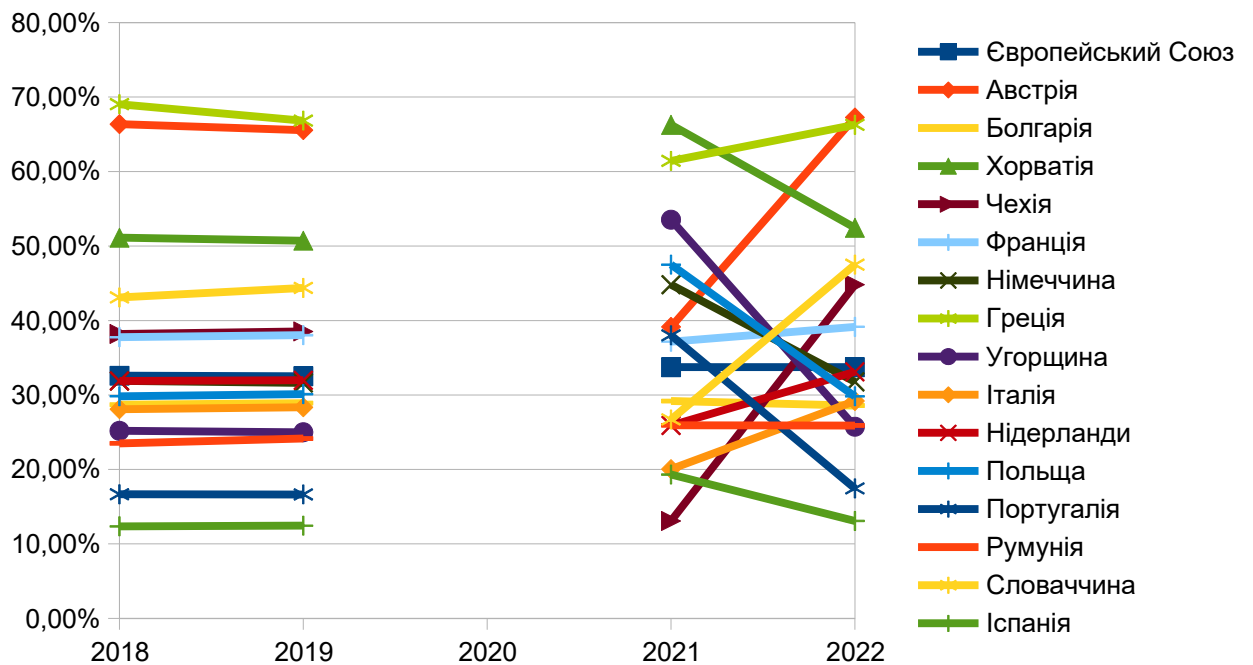

Рисунок 2.2 – Відсоток кількості ночівель, проведених у туристичних об'єктах в сільській місцевості в 15 країнах ЄС (Побудовано автором на підставі даних [31])

Слід відзначити, що у 2022 році кількість проведених ночівель відвідувачами в закладах розміщення у сільській місцевості у більшості представлених країн повернулася на рівень 2019 року.

Протягом останніх п'ятдесяти років в кожній окремій європейській країні паралельно розвивалися різні підходи щодо розвитку сільського туризму та диверсифікації туристичних послуг.

Франція має великий досвід розвитку та державної підтримки туризму. Це пов'язано з тим, що, по-перше, третина території Франції використовується під сільське господарство, по-друге, вагомий внесок мають фінансові надходження від туризму. За даними Евростату: приблизно 56 % ліжко-місць від загальної кількості розташовані у сільській місцевості (дані за 2018, 2019, 2021, 2022 роки) (див. табл. В.1). Сільський туризм цієї країни представлений агрооселями з високими національними стандартами сервісу (від простих сільських будинків до вілл та приватних історичних замків). Слід зазначити, що в Франції до 2009 року була прийнята обов'язкова категоризація засобів розміщення, на даний час власники готелів та садиб отримали можливість проходження добровільної сертифікації. Власники агроосель пропонують туристам особливий національний шарм та багаті гастрономічні традиції. У Франції паралельно реалізуються різні види агротуризму: приморські агрооселі; кінні ферми; винні агросадиби; гірськолижні шале; панда-агроєкокоtedжі; замки у сільській місцевості; рибацькі оселі. Окремо слід відмітити, що у Франції існує спеціальна категорія агроосель для людей з інвалідністю, які мають спеціальне оснащення та дозволяють відпочиваючим вільно пересуватися у кріслі колісному по всім приміщенням.

У Франції розроблена «спеціальна програма дитячого відпочинку в сільській місцевості впродовж шкільних канікул. Діти запрошуються для проживання у сільські сім'ї, де вони можуть піклуватися про свійських тварин (ягнята, поросята, кролики), займатися активними іграми на природі зі своїми

сільськими ровесниками, ходити у цікаві походи, вивчати народні танці, художні промисли, фольклор краю, іноземні мови. Якість такого відпочинку контролюється і сертифікується Міністерством охорони здоров'я і соціального забезпечення Франції, а також Міністерством молоді та спорту [32].

Іншим варіантом відпочинку у сільській місцевості становлять курортні селища, які облаштовуються у місцевостях національних і регіональних ландшафтних парків. З метою популяризації агроекотуризму, у національних природних парках Франції створено мережу панда-готелів (Panda-Gotes), сертифікованих WWF. Головними вимогами є дотримання умов захисту навколишнього природного середовища; органічно вписуватися в природний ландшафт; надання гостинного сервісу, який не потребує значних затрат; проведення програм екотуристичного супроводу, оренда біноклів та довідників про місцеву флору та фауну, наявність позначених екомаршрутів, еко-стежин та відповідних до них екотуристичних брошур тощо.

Надзвичайно великою популярністю серед туристів користуються відпочинкові програми проживання в замках, розташованих посеред мальовничих агроландшафтів рівнинної та передгірної Франції. Такі родові замки-помістя пропонують туристам витончений аристократичний сервіс з проживанням у одній– кількох гостьових кімнат або у апартаментах, які прикрашені старовинними картинами, скульптурами, керамікою, антикварними та сучасними меблями [32].

Корисним є досвід Італії щодо розвитку агротуризму. Як зазначалось вище, в Італії у 1990-х роках минулого століття, вперше в світі, було прийнято закон про агротуризм. Відповідно якого, послуги гостинності та громадського харчування повинні бути лише другорядними видами діяльності, а сільське господарство залишалось основною метою фірми. Це дозволило агротуристичним господарствам скористатися податковими пільгами, доступними для сільськогосподарського сектора, навіть якщо вони також працюють у туристичному секторі. В Італії впроваджена обов'язкова катете-

ризація засобів розміщення. Найбільшою популярністю у сільських місцевостях користуються винний і гастрономічний туризм. Власники виноградників пропонують туристам кімнати у власних будинках або у окремо розташованих. Обов'язковими атракціями є дегустація він місцевих сортів винограду, сирів та м'ясних продуктів; участь у зборі винограду та процесу виготовлення вин на приватних винних заводах і домашніх винокурень.

Нові країни-члени Європейського Союзу, колишні соціалістичні республіки, доклали значних зусиль для розвитку сільського туризму в своїх країнах. Привертають увагу Чехія та Румунія, де розвиток туризму поєднується з національними особливостями гастрономії, культурної та історичної спадщини.

На думку чеських науковців Празького університету бізнесу А. Кіралової та І. Гамарнег «Туризм відіграє життєво важливу роль в економіці Чеської Республіки, на нього припадає близько 3 відсотків валового внутрішнього продукту Чехії і становить майже 25 відсотків від загального експорту послуг у 2014 році. У 2015 році туристична діяльність забезпечила 227 676 робочих місць для чехів. Малі та середні підприємства представляють понад 1 мільйон підприємств, на них працює майже дві третини всіх працівників, а отже, відіграють життєво важливу роль у чеській економіці. Фокус багатьох відвідувачів дестинацій сьогодні зміщується від «must see» до «must experience», тобто від матеріальних до нематеріальних проявів культури, таких як атмосфера, творчість і спосіб життя. Вони хочуть оцінити атмосферу дестинації, насолодитися місцевою їжею або взяти участь у заходах» [33]. Сільський туризм набув популярності у Чеській республіці як серед іноземних туристів, так і у місцевих. Станом на 2022 рік налічувалося 461151 ліжко-місць у закладах розміщення в сільській місцевості, що склало майже 59 % від загальної кількості ліжко-місць усіх закладів розміщення (див. табл. В.1). Туристи провели 22,671 тис ночівель у сільській місцевості – це більше, чим у містах та передмісті, та складає 44 % від загальної кількості (див. табл. В.2).

Сільські садиби пропонують насолодитися власним вином, а от садиби розташовані на заході країни запрошують до знаменитих чеських броварень. Слід зазначити, що в Чеській республіці прийнята добровільна сертифікація сільських садіб. Особливим попитом у туристів користується відвідування кінних ферм, яких налічується більше 150 по всій країні. Конєферми пропонують кінні прогулянки, іпотерапію, спілкування та догляд за тваринами на фермі. Багато агроосель подають гостям автентичну чеську їжу та проводять майстер-класи з традиційних ремесел. Для пошанувачів активних видів туризму пропонується велотуризм, хайкінг, скелелазіння та ін. Чеська республіка має багату історичну спадщину, тому тут набули популярності замкові та палацові маршрути, які розповідають історію палаців, замків та руїн.

У Румунії сільський туризм досить активно розвивається у Південних Карпатах. Родзинками румунського сільського туризму є збереження довкілля і етнокультурних традицій горян. Досить розвиненими є «народні промисли та ремесла: гончарна справа, ткацтво, вишивки, виноробство, рибальство, обряди та звичаї, гастрономічні тури, унікальна сільська архітектура (екскурсії до сіл-музеїв) та розвинена мережа природно-заповідних територій. Загалом Румунія приділяє значну увагу культурному туризму на сільських територіях» [28]. В цій країні відбувається багато фольклорних та гастрономічних фестивалів: «Pancakes Festival» (Prejmer, Brasov County), «Traditions and Customs Festival» (Salciua, Alba County), «The lambs weaning» (Varlaam, Buzau County), «A table in a plate» (Dambovicioara, Arges County), «Gastronomic Festival» (Turia, Covasna County), The Festival «Milk measure and meeting with village children» (Sirnea, Brasov County) та ін. [34].

Активний розвиток туризму в країнах ЄС відбувається за рахунок комплексу заходів та програм державної підтримки на національних рівнях та на рівні співпраці країн в ЄС.

Слід зазначити, що спеціального бюджету ЄС для туризму не існує.

Туристичні проекти можуть отримати підтримку з 15 фондів ЄС, включаючи гранти Європейського фонду регіонального розвитку (European Regional Development Fund (ERDF)) та Фонду згуртування (Cohesion Fund), які мають конкретну мету, пов'язану зі сталим туризмом, і можуть бути використані для інвестицій у навколишнє середовище та транс-європейську транспортну мережу. Фінансова допомога від Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку сільських територій (EAFRD) може бути використана для підтримки інвестицій у сільські стартапи, які мають на меті диверсифікувати доходи фермерських господарств у несільськогосподарську діяльність. Проекти, пов'язані з туризмом, такі як рекреаційна риболовля, місцева гастрономія або дайвінг, також можуть бути підтримані в рамках Європейського морського рибальства та аквакультури (EMFAF).

Значний внесок у розвиток сільського туризму здійснюють міжнародні, регіональні та національні професійні туристичні організації або асоціації, які створюються на засадах добровільного членства задля представлення захисту інтересів членів організації на національному та міжнародному рівнях. Створення цих організацій також направлено на спільне вирішення питань розробки стандартів обслуговування, просування туристичного продукту, проведення ринкових досліджень чи інформаційної підтримки тощо.

В ЄС впливовою професійною туристичною організацією, діяльність якої направлена на сприяння розвитку сільського туризму, є Європейська федерація сільського туризму RURALTOUR. До неї входять 28 національних та регіональних професійних організацій з 25 країн Європи, а також 4 афілійованих члена з 4 країн Центральної Азії. Ця організація проводить сертифікацію, відповідно до власно розроблених стандартів оцінки якості, міжнародні стандарти якості розміщення для сільського туризму Eurogites. На офіційному сайті організації акумулюється великий об'єм інформації та поради щодо відпочинку в сільській місцевості від різних країн-членів орга-

нізації. Розміщені рекламні пропозиції різноманітних варіантів відпочинку в сільській місцевості за наступними категоріями: велоспорт; гастрономія та харчування; досвід ферми; природні парки; походи та прогулянки; сімейні свята; події; культура, спадщина, пам'ятники ЮНЕСКО; пригоди; живи як місцевий; особливі вимоги; унікальні враження. Туристи, які хотіли б відпочити у сільській місцевості, мають змогу замовити туристичний продукт безпосередньо у власника за вказаними у рекламних оголошеннях на сайті. Розміщення рекламних оголошень для власників сільських садиб безкоштовно [35].

Основним напрямком мережі NECSTouR є впровадження принципів сталого розвитку туризму в туристичну діяльність по всій Європі, а також встановлення зв'язку між регіональними та вищим європейським рівнями управління, такими як Європейський Парламент, Європейська Комісія, Комітет регіонів тощо. Ця мережа об'єднала понад 40 європейських регіональних туристичних органів і понад 30 асоційованих членів, серед яких університети, дослідницькі інститути, представники туристичних підприємств та асоціацій сталого туризму. Робота NECSTouR направлена на вирішення проблем в сфері туризму шляхом виявлення, моніторингу та обміну найкращими практичними рішеннями між членами, ключовими партнерами та туристичними альянсами по всій Європі. На офіційному сайті у вільному доступі розміщені кращі практики впровадження принципів сталого туризму [36].

Європейський центр екологічного та сільськогосподарського туризму ESEAT є провідною європейською організацією у сфері маломасштабного сталого туризму з увагою до сільської місцевості та органічного землеробства. ESEAT надає консультації, проводить професійні експертизи та сертифікацію в галузі сільського туризму та гостинності. Сільські громади, органи місцевого самоврядування, громадські ініціативні групи, туристичні компанії та інші зацікавлені сторони мають можливість прийняти участь у проєктах щодо управління, просування туристичних продуктів та дестинацій,

впровадження екологічних практик збереження навколишнього середовища. Туристи мають змогу знайти на офіційному сайті серед сотень невеликих закладів розміщення та туристичних послуг по всій Європі лише офіційно позначене ЕСЕАТ житло для відпочинку та замовити туристичний продукт безпосередньо у власника або через власну систему бронювання [37].

Ще однією із вагомих ініціатив Ради Європи щодо розвитку сталого культурного туризму є програма «Культурні маршрути». Завдяки цій програмі Рада Європи реалізується модель транснаціонального культурного та туристичного менеджменту та забезпечується синергія між національними, регіональними та місцевими органами влади та широким колом асоціацій та соціально–економічних учасників. Відповідно до Резолюції CM/Res (2013)66 Комітету Міністрів Ради Європи «Культурний маршрут (Cultural Route) це проект співпраці в сфері культурної й освітньої спадщини та туризму, метою якого є розробка та просування маршруту або серії маршрутів на основі історичного шляху, культурної концепції, персоналії чи явища транснаціональної важливості та значення задля розуміння і поваги до спільних європейських цінностей» [38]. Існує три види культурних маршрутів: транснаціональні (проходять через декілька країн), трансрегіональні (локалізовані на певних регіонах), регіональні проекти (не виходять за кордони регіону або країни). Для просування цієї програми було створено Європейський інститут культурних маршрутів, який проводить заходи щодо підтримки в розробці, функціонуванні, оцінці та сертифікації культурних маршрутів; організацію семінарів, тренінгів та навчальних програм для обміну досвідом та впровадженню інноваційних стратегій диверсифікації; а також участь у різноманітних заходах, ярмарках, конференціях та наукових дослідженнях. На даний час пройшли сертифікацію – 48 культурних маршрутів, які проходять понад 50 країнами Європи та Близького Сходу та мають Сертифікат «Культурний маршрут Ради Європи» [39].

З точки зору сталого розвитку сільського туризму слід відмітити ку-

льтурний маршрут «Iter Vitis Route» (українською – «Шлях виноградної лози»). Цей маршрут проходить через 22 країни від Кавказу до західноєвропейських виноградників. Туристи мають можливість відвідати найвіддаленіші сільські місцевості, дізнатися про технології вирощування, виноробства, зберігання та транспортування, познайомитися з європейською та середземноморською культурами харчування, а також дізнатися про місцеві традиції та символи цієї культури. У країнах маршруту також організовуються різноманітні тематичні освітні та культурні зустрічі, фестивалі та ярмарки [40].

Європейський досвід диверсифікації економічної діяльності у сільській місцевості за допомогою сільського туризму засвідчив про успішність наявності таких складових як: менеджмент та маркетинг туристичної дестинації, постійна участь місцевої громади, освіта та співпраця щодо продуктів та маркетингу, наявність показників для аналізу та моніторингу діяльності, формування мереж [28].

2.2. Досвід розвитку туристичної діяльності в сільських районах України

Розвиток туризму в Україні залишається пріоритетним напрямком на державному рівні з набуття незалежності до сьогодні. За статистичними даними приведеними у «Туристичному барометрі України 2018-2019 рр.» – валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах) складала 4,9 % ВВП (2018 рік), 4,92% ВВП (2019 рік), 4,08 % ВВП (2020 рік) [41].

За даними опитування Державної агенції розвитку туризму 2021 році 38 % українців подорожують Україною. Серед опитаних 7% респондентів віддали перевагу сільському туризму віком від 35 до 70 років. Слід зазначити, що потенціал збільшення кількості відвідувачів сільської місцевості набагато більше. Так, 17 % опитаних віддали перевагу гірськолижному тури-

зму, 3 % – гастротуризму, 8 % – участі або відвідування культурних заходів, 7 % – спортивному туризму [42]. У більшості випадків розміщення таких туристів відбувається в готелях або міні-готелях, які територіально знаходяться в сільській місцевості. Найбільше закордонним гостям сподобалася українська природа (85 %), національна кухня (82 %), архітектура (79 %), історичні та культурні пам'ятки (75 %) [42].

На думку Іванишина В. В. та Печенюка А. П. «через недосконалість нормативно–законодавчої бази, яка пов'язана із сільським зеленим туризмом, отримання повної картини через статистичні дані не можливо. Як наслідок, цей сектор оцінюється за заниженими показниками, оскільки в статистичній інформації враховуються лише дані, які подаються суб'єктами підприємницької діяльності, а діяльність особистих селянських господарств із СЗТ не врахована» [44].

До початку повномасштабної російсько-української війни найбільшого розвитку сільський туризм набув в західних (Тернопільській, Хмельницькій, Івано–Франківській, Львівській), південних (Запорізькій та Одеській) та центральних областях (Дніпропетровській, Полтавській).

Потужним поштовхом по підтримці сільського зеленого туризму на державному рівні є затвердження Кабінетом Міністрів України у 2019 році «Національної економічної стратегії на період до 2030 року», в якій сільський зелений туризм є у двох стратегічних курсах: у сфері розвитку агропромислового сектору та напряму «Креативні індустрії та індустрії гостинності». Сільський зелений туризм (Rustic Green) розглядається як один з п'яти пріоритетних напрямків розвитку, підтримки та промоції туристичних територій (дестинацій) та проектів на світовому, регіональному та місцевому рівнях. До переліку завдань щодо підтримки та розвитку сільських територій вказане наступне: диверсифікація сільської економіки, створення умов для ведення бізнесу, розвиток сільського зеленого туризму, підтримка сільського розвитку та збереження традиційного способу життя у сільській місцевості,

підвищення добробуту сільського населення, саморозвитку та самореалізації сільського населення [17]. У відповідності до шляхів досягнення стратегічних цілей «Національної економічної стратегії» були розроблені та затверджені програми розвитку регіонів та територіальних громад з прописуванням пріоритетних напрямків розвитку туризму притаманних даному регіону, а в деяких з областей та міст були розроблені та затверджені окремі програми розвитку туризму та рекреацій.

Це пов'язано з процесами євроінтеграції України та впровадження прийнятих в світі принципів сталого розвитку. Останні роки спостерігалось збільшення кількості програм та заходів з боку нашої держави та міжнародних партнерів по залученню інвестицій в цей напрямок туризму. А також активна популяризація національного туризму, у тому числі сільського туризму, серед внутрішніх та іноземних туристів. Кінцевою метою таких заходів є збереження культурної спадщини, набуття національної ідентичності та покращення соціально-економічного стану населення у сільській місцевості.

Одним із перших ініціаторів та популяризаторів впровадження туристичної діяльності серед сільського населення є громадське об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України». Це громадське об'єднання «має наступну місію: об'єднати господарів садиб та туристів на найпотужніших комунікаційних та маркетингових платформах, створити туристам привабливу та якісну альтернативу при виборі відпочинку у вигляді сільського зеленого туризму і допомогти господарям садиб досягти сталого розвитку» [46]. Задля досягнення цих задач спілкою проводиться активна робота щодо розробки нормативно-правових документів для подальшого впровадження законів та інших нормативних актів, які регламентували діяльність володарів селянських садиб у сфері сільського зеленого туризму. Провідними фахівцями спілки були розроблена та впроваджена програма добровільної категоризації «Українська гостинна садиба» та екомаркування «Зелена садиба»,

створена мережа регіональних представництв в областях регіонах України. Задля цього громадське об'єднання проводить різноманітні навчальні–методичні та інформаційні семінари по впровадженню інноваційних методів у діяльність селянських садиб по організації надання туристичних послуг та участі у грантових проєктах власників садиб та представників сільських територіальних громад. Популяризація сільського зеленого туризму активно проводиться через власний веб-сайт <https://www.greentour.com.ua/>, сторінки в соціальних мережах та випуску спеціалізованого безкоштовного журналу «Туризм сільський зелений». Громадське об'єднання «СЗТ в Україні» приймає участь у всеукраїнських і міжнародних туристичних та аграрних виставках [46].

Впроваджена програма добровільної категоризації «Українська гостинна садиба» поширюється на індивідуальні та колективні не готельні засоби розміщення, власники яких є членами ГО «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні», а також на тих власників засобів розміщення хто не є членами даної організації та добровільно об'єднуються у мережу «Українська гостинна садиба». За відкритими даним сайту ГО «Спілки СЗТ України» чинний сертифікат мають 141 володаря селянської садиби з них 52 власники селянських садиб мають сертифікати з категоріями якості [46]. Розташування сертифікованих сільських садиб є нерівномірною по регіонах України. Найбільша частка таких сільських садиб знаходиться на Закарпатті: Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, а також в центральних: Київській, Черкаській та Дніпропетровській областях.

Діяльність Національної туристичної організації України направлена на досягнення цілей сталого розвитку туризму. Ця організація об'єднує суб'єктів підприємницької діяльності сфери туризму і гостинності, органів державної влади та місцевого самоврядування, заклади освіти та науковців, міжнародних експертів та фінансових донорів. Організатори НТОУ ставлять за мету досягнення наступних цілей сталого розвитку туризму в Україні:

1. Скорочення споживання води;
2. Ефективне використання енергії;
3. Скорочення відходів та викидів;
4. Забезпечення вільного доступу для всіх;
5. Збереження біологічного різноманіття;
6. Підтримка місцевого бізнесу;
7. Підтримка місцевої економіки і чесного торгівлі;
8. Охорона соціальних і культурних цінностей;
9. Екологічно чистий транспорт
10. Створення робочих місць [43].

Діяльність НТОУ зосереджена на «співпраці та взаємодії фахівців в сфері туризму та експертів, незалежних міжнародних та національних органів сертифікації для організації щодо повного циклу впровадження стандартів в практичну діяльність усім зацікавленим підприємствам, організаціям та фізичним особам-підприємцям по всьому ланцюгу туристичного продукту: Навчання – Консалтинг – Імплементация – Аудит – Сертифікація – Технічний нагляд» [43]. Підтримуючи ініціативу всесвітньої туристичної організації UNWTO про оголошення 2020 року – Роком сільського туризму, Національна туристична організація України здійснила ряд маркетингових, навчальних та моніторингових заходів щодо розвитку туризму в регіонах та сільських територіях по всій території України [46].

Під егідою організації в рамках програми «Конкурентоспроможна економіка Україна» було розроблено цілу низку методичних рекомендацій відповідно до міжнародних стандартів системи якості і досконалості в сфері туризму та гостинності. Так, на початку 2022 року вступив в дію ДСТУ 9105:2021 «Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення». Стандарт встановлює «загальні вимоги до умов проживання та харчування туристів в позаміській (сільській) місцевості та до послуг, які туристи можуть отримати під час відпочинку, а також

встановлює класифікацію засобів розміщення сільського туризму за категоріями залежно від стану будівель та споруд, рівня матеріально-технічного оснащення та номенклатури послуг, що надаються» [48].

Як зазначалось вище, успішним інструментом зростання соціально-економічного та туристичного потенціалів місцевих громад є створення нового або продовження на території України вже існуючого культурного шляху. На даний час територією України проходять 4 сертифікованих культурних маршрутів Ради Європи: Via Regia; «Європейський маршрут індустриальної спадщини»; «Європейські стежки Моцарта»; «Європейський шлях кераміки».

Наприклад, координатором мережі Via Regia в Україні являється ГО «Асоціація культурно-мистецьких центрів Віа Регія Україна». Реалізація «міжрегіонального культурного проекту Via Regia Ukraine розпочалася в липні 2020 року за підтримки Українського Культурного Фонду (УКФ), за сприяння Управління культури і туризму Рівненської ОДА та співпраці з європейськими партнерами – Європейським культурно-інформаційного центром в Тюрінгії (м. Ерфурт, Німеччина)» [49].

Громадська організація «Асоціація економічного розвитку Івано-Франківщини (АЕРІФ)» стала одним з організаторів проекту «Карпатський культурний шлях». Місія цього проекту «збереження місцевої культури та історичної спадщини в Карпатському регіоні» [50]. Проект об'єднує 40 туристичних локацій на території Румунії (повіт Марамуреш) та України (Івано-Франківська та Закарпатська області), серед них 11 об'єктів із списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Більша частина туристичного маршруту проходить сільською місцевістю України та Румунії. Співорганізаторами цього культурного шляху з боку України виступають: Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської ОДА, Калуська міська рада, Чернівецька міська рада та Івано-Франківський технічний університет нафти і газу. Цей проєкт фінансується

як одна з програм транскордонного співробітництва (СВС) на зовнішніх кордонах Європейського Союзу ENI СВС Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна 2014–2020, що реалізуються в рамках Європейського інструменту сусідства (ENI) [51]. На даний час, поки триває війна в Україні, процес отримання сертифікату «Культурний шлях Ради Європи» проходить лише частина культурного маршруту, а саме туристичні об'єкти, які розташовані на території Румунії. Слід зазначити, що всі туристичні об'єкти, котрі розташовані на території України, відповідають всім критеріям необхідним для проходження європейської сертифікації.

Іншим прикладом, регіонального проєкту є еногастрономічний маршрут «Дорога вина та смаку Української Бессарабії». Організатором цього проєкту стала ГО «Дорога вина та смаку Української Бессарабії». Метою проєкту є «збереження та відродження місцевих традицій, кухні та культури народів, які мешкають на території Української Бессарабії» [52]. Даний маршрут об'єднав 36 локацій Одеської області, серед них є виноробні, крафтові сироварні, равликова еко-ферма та еко-садиби. Громадською організацією створена карта маршруту, об'єкти маршруту мають спеціально розроблене маркування (таблички, знаки), проводяться заходи щодо промоції туристичних продуктів сторінки в соціальних мережах (Фейсбук та Інстаграм), проводяться тематичні зустрічі. Туристам пропонуються на вибір тури вихідного або відпочинок на декілька днів в одному місці, участь у культурних заходах та фестивалях, продаж продуктів харчування та вироби місцевих майстрів.

Слід зазначити, що на початку повномасштабного російського вторгнення сільські садиби стали шелтерами, які безоплатно приймали родини з дітьми, літніх людей та людей з домашніми тваринами з окупованих територій та територій, де йшли активні бойові дії. Деякі з прийнятих людей залишались у садибах на довготривале проживання, а іншим шукали подальший трансфер на транспорт та житло у більш безпечних місцях в західних

областях України та закордоном. Власники садиб відправляли на фронт військовим в якості благодійної допомоги продукцію власного виробництва, організовували у своїх хатах збори волонтерів для плетіння захисних сіток, пошиття та в'язання необхідного одягу для військових, виготовлення окопних свічок тощо.

Учасниками круглого столу «Розвиток кластерів сільського туризму в нових реаліях», який проводився за результатами україно-естонського проекту між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Талліннським університетом (Естонія) «Покращення малого бізнесу та розвиток системи університетської освіти через дослідження та просування туристичних кластерів у сільській місцевості в Україні» (12.05.2023 р.) було зазначено, що власники сільських садиб зустрілися з тими самим труднощами та проблемами, як все населення країни. Не зважаючи на це, отримані результати дослідження показали наскільки гнучким і стійким може бути підприємство українського сільського туризму. Власники садиб, які були запрошені до круглого столу привели історії успішного відновлення роботи в сфері сільського туризму у нових форматах в Карпатському регіоні та західних областях. Так, починаючи з літа 2022 року вони розпочали приймати перших клієнтів, які бажали відпочити на лоні природи декілька днів у тихому місці подалі від повітряної тривоги та обстрілів. Відпочиваючим були запропоновані піші та велотури мальовничими краєвидами, майстер-класи з сироваріння, гончарства та інших ремесел, дегустації та приготування місцевих страв [53].

Також попит на відпочинок у сільській місцевості відчували власники садиб на прифронтових територіях Дніпропетровської, Харківської, Сумської та Запорізької областях. За словами Євгенії Молчанової, власниці приватної сироварні «Зелений гай» розташована в сільській місцевості Дніпропетровщини, попит на відпочинок у сільській тихій місцевості серед жителів міста під час війни збільшився. Так, на фермі було проведено 600 ви-

падкових екскурсій та більше 3000 людей безкоштовно відвідало анімалотерапію. У 2022 були відкриті нові напрямки діяльності: ляльковий театр, волонтерський напрямок, будівництво молочної ферми, висадка алеї вшанування та відкриття кемпінгу для відпочиваючих. В подальших планах на 2023 рік – проходження навчання та отримання міжнародного сертифікату щодо надання реабілітаційних консультацій та послуг для людей, які постраждали від наслідків військової агресії; будівництво зони для майстер-класів на території ферми та розробка нових; створення зони гарденотерапії; запуск молочної ферми; встановлення біогазового обладнання, збільшення об'ємів виробництва сирів та молочної продукції [54].

Наведені вище приклади свідчать про прояв гнучкості та креативності в діяльності суб'єктів господарювання сфери сільського туризму та адаптацію щодо надання послуг актуальних саме зараз, під час військових дій в країні.

На думку учасників круглого столу «Розвиток кластерів сільського туризму в нових реаліях» перспективним напрямком розвитку сільського зеленого туризму в Україні є створення кластерів сільського туризму [49].

2.3. Досвід та сучасний стан туристичної діяльності в сільських районах Харківщини

Харківщина має потужний потенціал для розвитку туризму, який складається з природно-рекреаційних територій, національних парків та дендропарків, геологічних пам'яток природи, історично-археологічних, культурних та архітектурних пам'яток.

Питаннями організації та розвитку курортно-рекреаційної сфери та туризму на державному рівні займаються територіальні адміністрації виконавчої влади. В Харківській області в структурі обласної державної адміністрації створено департамент культури і туризму. Одним із завдань його роботи є «реалізація державної політики в сфері культури, мистецтва, охорони культурної спадщини, мистецької освіти, кінематографії, релігії та

церкви, туризму та мовної політики» [55].

Унікальним досвідом для України є створення Обласного комунального закладу «Харківський організаційно-методичний центр туризму» у грудні 2010 року, який входить у структуру обласної держадміністрації. Основною метою закладу є ефективне використання туристичних ресурсів Харківщини. Одним із пріоритетних завдань КЗ ХОМЦТ є сприяння розвитку сільського зеленого туризму в регіоні.

За інформацією з сайту КЗ ХОМЦТ протягом 2015–2021 років «у сфері сільського зеленого туризму на Харківщині було зроблено наступне:

- проведено моніторинг діючих садиб сільського туризму;
- підписані угоди про співпрацю з громадськими об'єднаннями:
 - з регіональним відділенням Спілки сприяння розвитку сільського туризму (2016) та реалізація проєкту «100 кращих садиб сільського туризму», створення обласної мережі «Гостинні садиби Харківщини» та проведення добровільної категоризації сільських садиб (2017, 2018);
 - спільно з ГО «Єврорегіон Слобожанщина» проведено форум розвитку сільських територій (2017);
 - розпочато співпрацю з Агротуристичним кластером «Енергія змін – Еко-громада» (2021);
- проведення навчальних вебінарів та зустрічей з власниками сільських садиб та зацікавлених осіб щодо розвитку сільського зеленого туризму, участі у міжнародних проєктах та залучення грантів (2015–2021);
- розробка та впровадження нових туристичних маршрутів та продуктів: Етнографічний фестиваль «Перлини Слобожанщини: Верхній Салтів. Аланські витоки» (с. Верхній Салтів, 2016, 2017);
- створення агротуристичного кластеру «Сіверський Донець» (2020) та реалізація запланованих заходів (2021);
- впровадження гастрономічного проєкту «Дорога вина та смаку Слобожанщини» (2021);

– здійснення промоційної діяльності: видання поліграфічного буклету «Садиби сільського зеленого туризму Харківщини» (2016) та інших видів поліграфічної продукції (2017–2021)» [56].

В Харківській області рекреаційні зони сконцентровані біля рік Сіверський Донець та Оскіл, їх приток та водоймищ, озер та прилеглих лісів. Слід зазначити, що потужний розвиток сільського зеленого туризму набув саме в цих районах, а саме: Балаклійський, Борівський, Валківський, Вовчанський, Дворічанський, Зміївський, Ізюмський, Чугуївський, Харківський та у м. Дергачі. Так, у 2017 році 37 сільських садиб з цих районів пройшли добровільну категоризацію в рамках створення обласної мережі «Гостинні садиби Харківщини», у 2018 році ще 6 садиб [56].

Слід відзначити, що до війни відбувався стрімкий розвиток сільського зеленого туризму в Харківській області за рахунок сукупності сприятливих факторів. По-перше, всебічна підтримка органів державної влади, яка направлена на промоцію та представлення регіону на всеукраїнських та міжнародних ринках; організаційно–методичне забезпечення, навчання та консультування власників сільських садиб; просування туристичних продуктів, які надаються у сільські місцевості; організація та проведення фестивалів; підтримка створення нових туристичних маршрутів та кластерів сільського туризму тощо. По-друге, наявність зацікавленості сільського населення щодо участі у розвитку туристичної діяльності; збільшення кількості садиб, які пройшли добровільну категоризацію; розробка креативних туристичних продуктів та нових видів активностей. Туристам були запропоновані різноманітні та унікальні туристичні продукти за різними напрямками: агротуризм, велотуризм, гастрономічний туризм, зелений туризм та подієвий туризм в сільських місцевостях Харківської області.

В межах проєкту «Перспективи сталого розвитку сільських територій», що реалізується ГО «Екодія», ГС «Українська мережа сільського розвитку» та ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» у співпраці з німецькою

ГО «Austausch e. V.», представницями громадських об'єднань О. Мороз та І. Околович була підготовлена публікація «Попри війну та інші труднощі: як розвиваються сільські громади України». В цій публікації було описано досвід участі в проєкті, результати, досягнення та перспектив майбутнього розвитку п'яти територіальних громад до повномасштабного вторгнення та після 24 лютого [58].

За словами Ольги Тимошенко, директорки комунального закладу спеціалізованої мистецької освіти «Валківська школа мистецтв» та власниці сільської садиби «Садиба майстрів», від початку війни Валківська громада прийняла велику кількість переселенців і всі проєкти були зупинено, але вже навесні 2022 року проєкт агрокластеру «Добробут» продовжив роботу. Проєкт об'єднав місцевих жителів м. Валки та сіл громади, внутрішньо–переміщених осіб та представників місцевої влади заради продовження виробництва та продажу агропродукції. Також в рамках агрокластеру були проведено навчання на тему перспективи розвитку туризму для власників зелених садиб і сільських осель. До початку війни за ініціативи Ольги Тимошенко та її колег «мистецтво виготовлення глиняної іграшки–забавки валківський свищик включили як регіональний елемент нематеріальної культурної спадщини Харківської області до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини» [58]. Іншою особливістю Валківської громади є унікальні страви з головним інгредієнтом валківською сливою: напої, живий хліб та борщ. Всі ці страви можна скоштувати та навчитися готувати у сільській зеленій садибі «Садиба Майстрів» Ольги Тимошенко. З її слів розвиток сільського туризму в культурному та еколого-аграрному напрямках буде продовжувати і далі. Хоча декілька проєктів було призупинено через війну, але у планах розвиток туризму у спортивно-туристичному та археологічному напрямках, продовження роботи над створенням бренду Валківської громади, як привабливою для туристів своєю унікальною нематеріальною та культурною спадщиною.

З початком повномасштабної російсько-української війни у лютому 2022 року більшість територій півночі та сходу області, а також місто Харків опинилися під окупацією або у зоні активних бойових дій. У вересні 2022 року після успішного контрнаступу ЗСУ була звільнена від окупантів майже вся територія Харківської області, залишилась окупованою невелика за площею територія у Куп'янському районі на кордоні з Луганською областю. На жаль, деокуповані місця досі залишаються під постійним обстрілами реактивної та ствольної артилерії або знаходяться в зоні активних бойових дій. Враховуючи ці данні, слід зазначити, що на сьогоднішній час діяльність сільських садиб на територіях з мінної та ракетною небезпекою стає неможливою. Лише Лозівський, Красноградський, західна частина Богодухівського, південно-західна частина Харківського райони безпечні для відпочинку відвідувачами на території сільських садиб.

Висновки до розділу 2

Всесвітня туристична організація UNWTO розглядає сільський туризм, як один з пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку сільських громад, збереження культурної спадщини та природного біорізноманіття сільських територій.

Протягом останніх років у кожній окремій європейській країні сформувалися власні підходи до розвитку сільського туризму та розширення асортименту туристичних послуг. Активний розвиток туризму в країнах ЄС відбувається за рахунок комплексу заходів та програм державної підтримки на національних рівнях та на рівні співпраці країн в ЄС. Також важливу роль у розвитку сільського туризму відіграють міжнародні та регіональні професійні туристичні організації або асоціації представляючи інтереси своїх членів на національному та міжнародному рівнях, та спільно вирішуючи питання стандартів обслуговування, реклами, просування туристичного продукту, ринкових досліджень та інформаційної підтримки. Найвпливовішими в ЄС є

RURALTOUR та NECSTouR.

Досвід країн Європи у розвитку сільського туризму підтверджує його успішність при врахуванні ключових компонентів, таких як, управління та маркетинг туристичної дестинації, активної участі місцевої громади, наукових установ та закладів освіти. Ефективним інструментом розвитку сільського туристичного продукту є створення туристичних мереж та кластерів в межах певного регіону або місцевості.

Розвиток туризму в Україні є пріоритетним напрямком на державному рівні та за статистичними даними доходи від цієї галузі склали 4–5 % ВВП у 2018-2020 роках.

Популяризаторами впровадження туристичної діяльності серед сільського населення є громадське об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України» та Національне туристичне агентство України. Фахівцями цих організації були розроблені та впроваджені стандарти добровільної сертифікації сільських садиб. До війни в Україні вже ефективно працювали практики об'єднання господарів сільських садиб, органів місцевого самоврядування, міжнародних інвесторів та закладів освіти у мережі або кластери. С початком військових дій суб'єкти господарювання сфери сільського туризму проявили гнучкість та креативність у наданні нових туристичних продуктів, адаптованих до реалій життя під час війни.

Харківщина має потужний потенціал для розвитку сільського туризму, який складається з природно-рекреаційних територій, людських ресурсів, державної підтримки та міжнародних організацій, науково-дослідних та навчальних установ.

З початком війни більшість території Харківщини є небезпечною для відпочинку через мінну та балістичну загрозу, але є декілька районів, де можливий відпочинок на території сільських садиб на лоні природи та тиші. До такого району можна віднести Старовірівську ОТГ Красноградського району.

РОЗДІЛ 3

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СТАРОВІРІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

3.1. Загальна характеристика розвитку туризму в Старовірівській сільській громаді

Старовірівська сільська об'єднана територіальна громада була утворена 29 квітня 2018 року. До її складу увійшли 21 населених пунктів: 20 сіл і 1 селище. Громада розташована на південному заході Харківської області у Красноградському районі. Адміністративний центр громади знаходиться в селі Старовірівка, який розташований біля Старовірівського водосховища на річці Берестовенька на відстані 75 км від міста Харків. В громаді утворено 5 старостинські округи: Старовірівський, Станичненський, Охоченський, Миколаївський та Караванський. Клімат на території громади помірно континентальний. Кліматичні умови сприятливі для вирощування такої сільськогосподарської продукції: пшениці, ячменя, кукурудзи, соняшника, гороху, сої, гречки, цукрового буряку. На території Старовірівської громади знаходиться п'ять родовищ нафти та газу. В структурі земельного фонду громади переважають землі: сільськогосподарські землі 29576,97 га, вкриті лісами та чагарниками – 3965,0 га та землі природно – заповідного фонду та історико-культурного призначення займають 166,8 га. Землі сільськогосподарського призначення займають більше 80 % площ ОТГ, що визначає основний напрям економічної діяльності Старовірівської громади – виробництво сільськогосподарської продукції. Площа земель лісового фонду на території Старовірівської об'єднаної громади складає 2078 га, які знаходяться у користуванні у ДП «Красноградське лісове господарство» [58]. На території Старовірівської ОТГ на заболоченій ділянці річки Берестовеньки знаходиться орнітологічний заповідник місцевого значення «Чаплі», де живуть водно-

болотні, лучні, лісові птахи, у тому числі декілька видів чапель та журавель сірий (Червона книга України) [59].

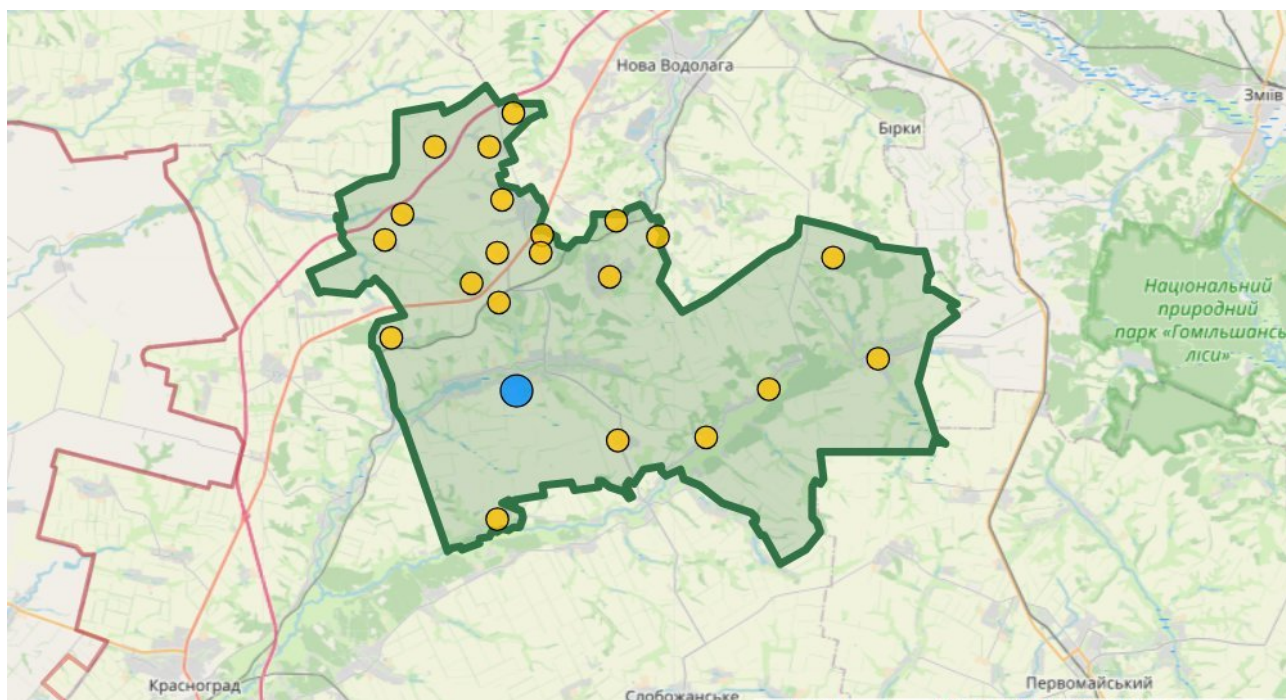

Рисунок 2.3 – Розміщення Старовірівської сільської об'єднаної територіальної громади на мапі Харківської області [58]

Населення Старовірівської ОТГ становить 5767 осіб станом на 2019 рік [58]. За чисельністю наявного населення Старовірівська сільська об'єднана територіальна громада є однією з найменших серед ОТГ Харківської області. За віковою структурою населення в Старовірівській об'єднаній територіальній громаді переважають особи працездатного віку. Разом з тим існує проблема диспропорції розподілу населення за округами та населеними пунктами Старовірівської ОТГ. Тим не менш громада володіє достатнім трудовим ресурсом для сталого розвитку [58].

Старовірівська сільська об'єднана територіальна громада має доступ до залізничних перевезень та мало розвинену мережу автодоріг, які забезпечують сполучення між громадою та населеними пунктами району, Харківської

області та інших регіонів України. Мережа автомобільних доріг потребує капітального ремонту, а подекуди і повної заміни дорожнього покриття. Залізничний транспорт в Старовірівській сільській об'єднаній територіальній громаді представлений Південною залізницею. На залізничній лінії знаходяться 4 станції – Караван, Станиця, Власівка та Широкий.

Бюджетоутворюючим податком в Старовірівській сільській об'єднаній територіальній громаді є – рентна плата за користування надрами. Найбільшим і єдиним платником даного податку виступає Акціонерне Товариство «УКРГАЗВИДОБУВАННЯ». Найбільшими платниками до бюджету громади є: Акціонерне Товариство «УКРГАЗВИДОБУВАННЯ», ТОВ «Власівський Мірошник», ТОВ «Агроінвест Холдинг», ТОВ СП «Мелихівське».

Загальна середня освіта у Старовірівській сільській об'єднаній територіальній громаді представлена 6 загальноосвітніми закладами, проте варто відмітити, що ні один із вище перелічених закладів не завантажено більш ніж на 50 %. Діти, що проживають у віддалених населених пунктах, забезпечені автобусним підвезенням [58].

У сільській громаді працює 4 будинки культури та 7 бібліотек. Спільними зусиллями співробітників клубних установ Старовірівської ОТГ громади проводяться різноманітні театралізовані заходи, тематичні концертні програми, культурно-мистецькі заходи, виставки творчості народних умільців.

До історичної спадщини сільської громади належать об'єкти:

- старі земляні фортеці-зірки «Святої Парасковії» та «Орловська» були побудовані під час будівництва укріпленої лінії на півдні Російської імперії у 1733 році та створенням слободи Орловського полку. Довжина пагорбів приблизно 100 м кожна. До нашого часу збереглася в поганому стані.

- дерев'яна церква Івана Богослова (приблизно 1870 р.) с. Старовірі-

вка-2;

- дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці (приблизно 1875 р.)

с. Берестовенька;

- кам'яний храм Святого Миколая (приблизно 1880 р.) с. Миколаївка.

Відповідно до Стратегії розвитку Старовірівської сільської об'єднаної територіальної громади Красноградського району Харківської області на 2020–2027 роки одними з пріоритетних завдань «вирішення проблемних питань соціально-економічного та культурного розвитку громади є:

- поліпшення матеріально-технічної бази клубних закладів та бібліотек шляхом проведення капітальних та поточних ремонтів, поновлення роботи систем опалення, придбання обладнання, музичних інструментів за рахунок коштів із усіх джерел фінансування;

- приведення мережі закладів культури у відповідність із затвердженими соціальними нормативами;

- створення електронних бібліотек;

- започаткувати проведення розважальних програм для населення;

- підтримка розвитку творчої особистості членів громади (проведення виставок, фестивалів, культурно-мистецьких заходів, майстер-класів, участі колективів в обласних культурно-мистецьких заходах) та збереження нематеріально-культурної спадщини;

- вжиття заходів щодо збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини.

- визначення стратегії роботи на довготривалу перспективу з метою осучаснення змісту діяльності та переходу на надання нових послуг і проведення капітального ремонту з врахуванням нових завдань» [58].

Також першочерговим завданням для громади є «підвищення інвестиційної привабливості території громади за рахунок залучення коштів державного фонду регіонального розвитку, державної субвенції, міжнародної технічної допомоги та інших джерел фінансування» [58].

Одним з напрямком завданням сталого розвитку громади розглядається питання зростання популярності сільського зеленого туризму. Вирішення цього завдання дозволить покращити мережу забезпечення дозвілля населення та сприяти більш ефективній зайнятості населення, забезпеченню соціального захисту населення від безробіття, розширенню сфери застосування праці, посиленню мотивації до легальної та продуктивної зайнятості, стимулюванню діяльності роботодавців, спрямованої на створення нових робочих місць та відкриття нових видів економічної діяльності, також сприяти покращенню якості автомобільних доріг та транспортного сполучення між населеними пунктами громади.

Слід зазначити, що у довоєнні часи у сільській громаді щорічно проводилися фестивалі та культурно-мистецьких заходи, такі як «храмові свята» кожного села, свята Івана Купала та Водохрещення. Місцеві колективи приймали участь в районних та обласних культурно-мистецьких заходах з презентацією місцевих традицій, обрядів та фольклору. В кожній школі організовано невелику експозицію старовинних предметів побуту та одягу, які були надані старожилами громади.

На території громади вже є успішно реалізований проєкт в сфері сільського туризму – «Хутор зеленого туризму «Вороняча слобідка», який розташовано в селі Миколаївка Старовірівської ОТГ [60]. Власник сільської садиби має фермерське господарство, займається вирощуванням екологічно чистої сільгоспродукції, є прихильником органічного вирощування рослин та вигодовування тварин. Він часто брав участь у семінарах та тренінгах щодо розвитку сільського туризму, отримував гранти на розвиток свого хутора. Він є членом Спілки зеленого туризму України та у 2016 році його сільська садиба отримала сертифікат стандарту «Українська гостинна садиба» базового рівня цієї організації. У довоєнні часи на хуторі проводився фестивалі борщів, майстер-класи з викачування меду, прогулянки в орнітологічний заповідник «Чаплі», рибалка та відпочинок біля місцевої водойми, збір ягід

та фруктів з свого саду. Було розроблено сайт з продажу органічної продукції та посівного матеріалу [61]. З початком війни у лютому 2022 року хутір став притулком для сімей переселенців з Харкова.

3.2. Пропозиції щодо диверсифікації туристичної діяльності у Старовірівській сільській громаді відповідно до принципів сталого розвитку

Старовірівська сільська об'єднана територіальна громада має певні переваги щодо розвитку сільського туризму, а саме: географічне розташування у південно-західній частині Харківської області, яка майже не постраждала від військових дій; наявність рекреаційних природних ресурсів: лісів, річок, ставків, водоймищ, орнітологічного заказника місцевого значення «Чаплі»; доступ до залізничного сполучення та мережі автодоріг; у громаді за віковою структурою населення переважають особи працездатного віку; досвідчена команда у сфері публічного управління; наявність унікальних об'єктів історично-культурної спадщини: церкви та храми 19 ст., укріплення земляної фортеці Святої Парасковії; досвід у проведенні фестивалів, різноманітних театралізованих заходів, тематичних концертних програм, культурно-мистецьких заходів, виставок творчості народних умільців та збереженню нематеріально-культурної спадщини; успішно реалізований проєкт хутора зеленого туризму «Вороняча слобідка».

На нашу думку, це є сприятливими умовами для розвитку сільського туризму в громаді. Так, успішний досвід власника фермерського господарства та хутора зеленого туризму, може стати позитивним прикладом для інших мешканців сільської громади щодо створення осередків сільського туризму у своєму селі.

«З огляду на те, що туризм це діяльність, котра має соціальну спрямованість, реалізація принципів концепції соціальної відповідальності у сфері туризму є вкрай важливою. Соціальна відповідальність у туристичному

бізнесі не проявляється у вигляді одноразової благодійної акції або зробленого пандусу при вході у офіс, вона проявляється в перегляді способів досягнення фінансових та інших цілей з урахуванням впливу своєї діяльності на суспільство та навколишнє середовище. Шляхом досягнення цього є впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності, яка ґрунтується на розробці довгострокової бізнес-стратегії щодо фокусування на соціальних та екологічних проблемах при взаємодії з зацікавленими сторонами і суспільством» [62].

Одним з ефективним інструментом стратегічного планування управління існуючим бізнес-проектом є бізнес-модель Canvas, яка була створена Олександром Остервальдером та Івом Пінье. Вона представляє собою структуровану форму з пов'язаними між собою 9 блоками та призначена для пошуку нових можливостей росту та диверсифікації свого бізнесу. За словами Н. С. Венгерської «це короткий план, який можна розмістити на одній сторінці, поглянути на бізнес-ситуацію в цілому та відповісти на такі запитання:

- а) Хто користуватиметься туристичним продуктом?
- б) Які проблеми вирішує туристичний продукт?
- в) У чому є унікальна цінність розробки продукту?
- г) Як формуватиметься дохід від продажу?» [28]

Для реалізації завдань щодо диверсифікації туристичної діяльності сільської садиби на засадах соціального підприємництва та реалізацію цілей сталого розвитку пропонується наступний проєкт – «Парк на хуторі зеленого туризму». Основна ідея бізнесу – упорядкування сільського парку села Миколаївка Старовірівської ОТГ та інтеграція цієї локації до діяльності сільської садиби «Хутор зеленого туризму «Вороняча слобідка».

Точками диференціації є:

- створення осередку безпечного місця з особливою атмосферою;
- функціональне та комфортне місце для відпочинку;

- різноманітні форми проведення часу на відкритому просторі парку;
- всесезонність проведення відпочинку у сільській місцевості.

Реалізація цього проєкту забезпечує досягнення наступних цілей сталого розвитку:

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток.

Ціль 8. Сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Ціль 15. Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття.

Ціль 17. Зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності.

Проблеми, які будуть вирішуватися при реалізації цієї бізнес-моделі:

1. Відпочинок дорослих з дітьми, літніх людей та внутрішньопереміщених осіб з Харкова та Харківської області у безпечному та комфортному місці в сільській місцевості.

2. Активне та пізнавальне дозвілля мало-чисельних груп дітей та молоді на відкритому просторі.

3. Залучення школярів, молоді та дорослих до волонтерської діяльності.

4. Відродження села та залучення місцевої громади до розвитку сі-

льського зеленого туризму.

Унікальність пропозиції полягає в наступному: туристам пропонується насолоджуватися активним та безтурботним життям з близьким людьми, друзями, колегами протягом кількох днів на території сільської садиби та парку; активний відпочинок на спортивних майданчиках та ігрових зонах парку; тихі прогулянки алеями та насолода краєвидами парку, співом птахів; спокійні посиденьки на галявині серед парку або участь у цікавих майстер-класах.

Пропозиція відноситься до категорії нішевого ринку. Мотивами відвідування туристами локації є дозвілля, навчання, волонтерство, відпочинок та реабілітація в тихій сільській місцевості. За кількістю відвідувань хутора: одноразові, періодичні, на постійній основі. Географія відвідувачів: мешканці міста Харкова та Харківської області. Відвідувачам пропонуються наступні види зайнятості відвідувачів: проведення змагань, тренувань, майстер-класів, планерів, волонтерська діяльність, відпочинок та реабілітація.

Кінцевими споживачами пропозиції можуть бути:

- сім'ї з дітьми;
- літні люди;
- внутрішньопереміщені особи;
- учасники бойових дій з сім'ями;
- групи дитячих гуртків або спортивних секцій;
- шкільні класи;
- студенти;
- митці;
- волонтери;
- місцеві жителі.

Власними каналами збуту є власний сайт магазину органічних продуктів та сторінка у Фейсбуці.

Взаємовідносини з клієнтами мають наступні вектори спілкування:

- індивідуальний підхід до клієнтів та розуміння їх потреб;
- створення бази даних про відвідувачів та спільноти;
- розсилка привітань з ключовими святами.

Планується отримувати наступні доходи:

- плата за послуги від оренди спортивного інвентарю, настільних ігор, планерів та обладнання для митців та ін.
- дохід від найм дому, кімнат та ліжок у садибі;
- дохід від організації харчування;
- дохід від продажу продуктів власного виробництва: мед, ягоди, фрукти та овочі, молочні продукти та яйця;
- дохід від організації майстер-класів;
- дохід від продажу саджанців кущів та дерев;
- волонтерські внески (матеріальні, фінансові та інші);
- реалізація грантових проєктів.

До ключових видів діяльності відноситься:

- розробка плану оновленого парку та переліку заходів;
- проведення інженерно-будівельних робіт та впорядкування території парку;
- контактування з волонтерськими та громадськими організаціями, школами, гуртками та спортивними секціями щодо проведення різноманітних заходів;
- складання та подання пропозицій щодо грантової допомоги;
- розробка плану роботи у Фейсбуці та на сайті;
- розробка плану роботи з базою клієнтів;
- розробка анкети відвідувача, проведення анкетування та аналіз отриманих результатів.

Ключовими ресурсами сільської садиби є:

- територія фермерського господарства, сільської садиби та парку;
- деякі інструменти та обладнання у власника садиби;

- багаторічний досвід власника садиби по прийняттю та організації відпочинку відвідувачів, написання та отримання грантів;
- постійні клієнти сільської садиби;
- всебічна підтримка розвитку сільського туризму у керівництва місцевої ОТГ та ОКЗ ХОМЦТ.

До ключових партнерів слід віднести:

- органи місцевої влади (відділ освіти місцевої ОТГ) та Красноградського району Харківської області;
- дитячі спортивні секції, організації та об'єднання;
- об'єднання художників та дитячі художні школи;
- волонтерські організації;
- громадські об'єднання;
- організації по підтримці сільського туризму в Харківській області (ГО Спілка СЗТ України, ОКЗ ХОМЦТ);
- спонсори та інвестори;
- відділення місцевого управління лісового та мисливського господарства;
- інженерно-будівельні компанії;
- компанії, які надають консультації з упорядкування парків;
- компанії по продажу спортивного обладнання та інвентарю.

Плануються наступні витрати:

- облаштування та обслуговування території парку;
- технічне оснащення парку спортивним та ігровим обладнанням;
- закупівля необхідного технічного обладнання для догляду за парком;
- наймана праця упорядника парку;
- закупівля обладнання для художників, настільних ігор та спортивного інвентарю;
- витрати на ведення сторінки у Фейсбуці та власного сайту;
- розробка анкети опитування клієнтів та обробка отриманих даних;

– написання та подання грантів, організаційні питання щодо комунікацій з ГО та волонтерськими організаціями.

Вбачаємо наступні виклики та проблеми при реалізації даної моделі:

– безпека людей через продовження російської військової агресії проти України;

– несприятливі погодні умови (дощі, сильні вітри, посуха та інше);

– складна економічна ситуація в країні, зростання цін на матеріали, паливо, обладнання;

– депресивний сільський район, проблеми з дрібним хуліганством та крадіжками.

До сильних сторін та перспектив слід віднести:

– багаторічний досвід власника садиби Віктора Ворони щодо діяльності сільської садиби та фермерського господарства, облаштування та обслуговування клієнтів, отримання грантових коштів під проекти;

– позитивні враження та ставлення клієнтів, які вже відвідували хутір;

– підтримка місцевих та обласних органів державної влади;

– знаходження неподалік укріплення земляної фортеці Святої Парасковії та орнітологічного місцевого заказника «Чаплі».

Висновки до розділу 3

Наразі, розвиток туризму в сільській місцевості стає більш привабливим, ніж до війни. По-перше, підвищився попит на такий вид відпочинку. Багато людей мають накопичену втому від війни, пригнічений стан та занепад життєвих сил. До таких категорій можна віднести: людей похилого віку; внутрішньопереміщених осіб; сім'ї з дітьми; людей з інвалідністю; військових під час відпустки; чоловіків призовного віку, які не можуть виїхати на відпочинок за кордон; малозабезпечені сім'ї тощо. Вони потребують відпочинку та відновлення психологічного стану у безпеці та у відносно тихій місцевості. По-друге, деякі з людей втратили свої домівки з різних при-

чин та їм потрібно починати життя на новому місці, а в сільських місцевостях де є дешеве або покинуте житло це зробити простіше. До адаптації таких людей необхідно залучати громадські та волонтерські організації, пропонувати спеціальні адаптаційні програми та кваліфіковані психологічно-відновлювальні тренінги. По-третє, до початку війни діти мали можливість відпочити та оздоровитися протягом літа в різних дитячих та спортивних таборах, які знаходилися у природно-рекреаційних зонах Харківщини. На сьогодні відпочинок в таких закладах заборонено через балістичну загрозу та мінну небезпеку. Тому організований відпочинок невеликими дитячими групами до 5-10 дітей дозволить їм активно провести час на природі, взяти участь у різних майстер-класах, тренуваннях та змаганнях, переключитися від он-лайн навчання та напруженого життя у місцях, які періодично обстрілюють.

Нинішня дійсність відкриває перед власниками туристичного бізнесу в сільській місцевості великі можливості щодо його розвитку. Важливим аспектом реалізації існуючих або нових проєктів є впровадження принципів сталого розвитку та соціального підприємництва. Диверсифікація туристичної діяльності в сучасних умовах вимагає від власників сільської садиби прояву гнучкості та креативності в наданні послуг відвідувачам. Запропонована бізнес-модель «Парк на хуторі зеленого туризму» дозволить провести моніторинг поточного стану бізнесу, обґрунтувати майбутній напрям розвитку діяльності хутора в сучасних мінливих умовах економіки. Використання отриманої моделі дозволить власнику сільської садиби приймати необхідні управлінські рішення, залучати до участі в проєкті місцеву сільську громаду та різні фінансові, громадські, волонтерські, дитячі та інші організації.

ВИСНОВКИ

У світовій практиці сільський туризм розглядають, як форму туристичної діяльності місцевих жителів, родинних або фермерських господарств в сільській місцевості. Більшість сільських туристичних підприємств мають невеликий масштаб, що дозволяє їм зберігати аутентичність та особливий характер. Розвиток сільського туризму призводить до формування різних нішевих сегментів, таких як агротуризм, оздоровчий туризм, активний туризм, культурний туризм і інші. Все це дозволяє запропонувати клієнту різноманітний асортимент туристичних продуктів, пов'язаних із природним оточенням, сільським господарством, історичною та культурною спадщиною.

Сільський туризм у контексті концепції сталого туризму є суттєвим чинником, який впливає на соціально-економічний розвиток сільських громад, на збереження природно-рекреаційних ресурсів та культурно-історичної спадщини місцевості. Розгляд сільського туризму через призму сталості підкреслює необхідність систематичного моніторингу та вжиття відповідних заходів для корекції його впливу на навколишнє середовище і громади. Розвиток сталого сільського туризму визначається як постійний процес, що вимагає уважного управління та врахування взаємозв'язків між туризмом та збереженням природних та культурних ресурсів для досягнення балансу та довгострокової сталості.

Концепції територіального управління туризмом базуються на взаємодії та синергії різних підприємств туристичної та суміжних галузей, місцевих громад та культурно-рекреаційних ресурсів регіону. Об'єднання підприємств суміжних з туризмом галузей в кластери дозволить створити нові різноманітні туристичні продукти та послуги, досягти взаємного економічного зростання та сталого розвитку місцевої громади.

У світовій практиці, диверсифікація туристичної діяльності пред-

ставляє собою стратегічний підхід, який направлений на створення різноманітних та індивідуальних туристичних продуктів. Ця стратегія забезпечує гнучкість у плануванні та конкурентоспроможність через створення взаємодоповнюваності, співпраці та економії масштабу. Стратегії диверсифікації в туризмі використовуються для досягнення маркетингових та соціальних цілей, таких як продовження туристичного сезону, подолання сезонності, підвищення соціальної інклюзії та уникнення конфліктів. Суттєвим аспектом є розгляд диверсифікації через призму соціальної відповідальності щодо врахування впливу туристичної діяльності на суспільство та навколишнє середовище.

Аналізуючи досвід Європейського Союзу щодо розвитку сільського туризму, можна визначити його важливість як стратегічного інструменту соціально-економічного розвитку сільських громад, збереження навколишнього середовища та культурної спадщини. В ЄС активний розвиток сільського туризму відбувається завдяки комплексним програмам та заходам на рівні країн та міжнародних організацій, таких як RURALTOUR та NECSTouR. Ключовими факторами успіху є управління та маркетинг туристичної дестинації, активна участь місцевої громади та наукової спільноти.

В Україні на державному рівні туризм визначається як пріоритетний напрямок розвитку агропромислового комплексу та креативних індустрій в сфері гостинності. Лідерами серед туристичних професійних організацій, які займаються популяризацією та промоцією сільського туризму, організаційно-методичним забезпеченням діяльності у сфері сільського туризму є ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» та Національна туристична організація України. В нових реаліях військового стану в Україні є приклади успішних практик розвитку сільського туризму в таких складних умовах, щодо створення нових креативних туристичних продуктів та послуг. Це досягається завдяки співпраці представників туристичного бізнесу з державними органами влади, міжнародними та громадськими організаціями, науковими

та навчальними установами, місцевою громадою.

Харківщина, маючи значний потенціал для розвитку сільського туризму, зараз стикається з труднощами через активні бойові дії на півночі та сході області, а також балістичну загрозу на більшій частині своєї території. Тим не менш, існують окремі райони, де можливий відпочинок в сільських садибах, адаптований до безпечного та тихого відпочинку.

Старовірівська сільська об'єднана територіальна громада має певні переваги щодо розвитку сільського туризму: географічне розташування, наявність рекреаційних природних ресурсів, наявність унікальних об'єктів історично-культурної спадщини, досвід у проведенні фестивалів, різноманітних театралізованих заходів, тематичних концертних програм тощо, а також реалізований проєкт хутора зеленого туризму «Вороняча слобідка».

Для розробки нових туристичних продуктів власникам сільської садиби запропоновано використання ефективного інструмента стратегічного планування управлінням бізнес-проєктом – бізнес-модель Canvas. Поетапне заповнення блоків цієї моделі дозволить знайти нові можливості до зростання та диверсифікації діяльності свого бізнесу. Також рекомендовано при реалізації завдань дотримуватися принципів соціального підприємництва та цілей сталого розвитку.

В роботі складена бізнес-модель Canvas для власника хутора зеленого туризму «Вороняча слобідка» – «Парк на хуторі зеленого туризму». Основна ідея бізнесу – упорядкування сільського парку села Миколаївка Старовірівської ОТГ та інтеграція цієї локації до діяльності сільської садиби «Хутор зеленого туризму «Вороняча слобідка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернява Г. Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності альтернатив розвитку сільського зеленого туризму. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 227. С. 85-88.
2. Сільський туризм. Всесвітньої туристичної агенції UNWTO : веб-сайт. URL: <https://www.unwto.org/rural-tourism> (дата звернення: 27.10.2023).
3. Сільський туризм Глосарій ЕЕА Євростат. *Європейське агентство з навколишнього середовища* : веб-сайт. URL: <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary/rural-tourism> (дата звернення: 15.04.2023)
4. Методичні рекомендації (протокол безпеки) з надання послуг сільського зеленого туризму (сільської гостинності) у корона- та посткоронавірусний період. *Громадське об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України»* : веб-сайт. URL: <https://www.greentour.com.ua/> (дата звернення: 10.04.2023)
5. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 №742-IV. *ВВП України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
6. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. *ВВП України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
7. ДСТУ ISO 9105:2021. Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення. [Чинний від від 2022-02-01] ДП «УкрНДНЦ : веб-сайт. URL: <http://uas.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2023)
8. Гоцелюк А. Ю. Сільський зелений туризм – пріоритетний напрям диверсифікації економіки сільських територій миколаївської області. *Вісник*

Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 2(2). С. 174-177.

9. Географія туризму : Екологічний туризм : підруч. / Тарасова В. В., Нестерчук І. К., Ковалевська І. М., Осіпчук А. С. Житомир : ПНУ. 2021. 252 с.

10. Сільський зелений туризм : організація надання послуг гостинності. Горішевський П., Васильєв В., Зінько Ю. – Івано-Франківськ : Місто НВ. 2003. 148 с.

11. Крисанов Д. Ф., Удова Л. О. Сільський туризм : здобутки, перешкоди, перспективи. *Агросвіт. 2009. № 17. С. 4-14.* : веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2009_17_3. (дата звернення: 25.10.2023)

12. Бондаренко В. Сільський зелений туризм Вінниччини : проблеми та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 40(1). С. 12-19.* : веб-сайт. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2015_40\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2015_40(1)_4). (дата звернення: 10.10.2023)

13. Мартюшева О. О. Проекти концепції сталого розвитку України : можливість їх вдосконалення та застосування : Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД).* : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/proekti-koncepcii-stalogo-rozvitku-ukraini-mozhlivist-ikh> (дата звернення: 12.10.2023)

14. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. *ООН Україна* : веб-сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/> (дата звернення: 12.10.2023)

15. ЦСР у дії. *UNDP* : веб-сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 12.10.2023)

16. Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні.
ООН Україна : веб-сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 12.10.2023)

17. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. *Кабінет Міністрів України*. 2021. : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 27.03.2023)

18. Реформа децентралізації. *Кабінет Міністрів України* : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 20.10.2023)

19. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *ВР України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 20.10.2023)

20. Патинська М. М. Формування категорії «сталий розвиток територіальних громад» в умовах євроінтеграційної перспективи. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність* : збірник наукових праць XV (XXVII) Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 березня 2019 р. Київ. : КПП ім. Ігоря Сікорського : Вид-во «Політехніка», 2019. С. 32–33.

21. ООН оголосила 2017 рік міжнародним роком сталого розвитку туризму. *Міністерство економіки України* : веб-сайт. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=ffc9a9b9-4ce5-439b-aa44-c4f26e86abbb&lang=uk-UA&title=OonOgolosila2017-> (дата звернення: 27.03.2023)

22. Туризм 4 ЦСР. *ЮНВТО* : веб-сайт. URL: <https://www.unwto.org/tourism4sdgs> (дата звернення: 12.10.2023)

23. ЮНВТО назвала свої найкращі туристичні села 2023 року. *ЮНВТО* : веб-сайт. URL:

<https://www.unwto.org/tourism-villages/en/news/unwto-names-its-best-tourism-villages-2023/> (дата звернення: 12.10.2023)

24. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) : навч. посіб. / Ісаєнко В. М. та ін. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2014. 301 с.

25. Доан П. В. Концептуальні засади дослідження локальної туристичної системи. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 26. С. 13-21 : веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2013_26_4 (дата звернення: 20.10.2023)

26. Porter, Michael E. *Competitive Advantage*. 1985. Free Press.

27. Мальська М., Зінько Ю. Типи і моделі кластерів сільського туризму в Україні. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018. Серія : Туризм. С. 8–23. : веб-сайт. URL: DOI:<https://doi.org/10.31866/2616-7603.2.2018.154397>. (дата звернення: 10.10.2023)

28. Диверсифікація європейського сільського туризму через збалансованість та креативність : навч.-практ. посібн. / за ред. А. В. Череп, Н. С. Венгерської. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика». 2022. 272 с.

29. Багорка М. О. , Білоткач І. А. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах. *Інвестиції : практика та досвід*. 2009. №10. С. 17–21.

30. Weidenfeld A. Tourism Diversification and Its Implications for Smart Specialisation. *Sustainability*. 2018. № 10. С. 319 : веб-сайт. URL: <https://doi.org/10.3390/su10020319> (дата звернення: 22.10.2023)

31. Establishments, bedrooms and bed-places in tourist accommodation, by degree of urbanisation and coastal/non-coastal area. *Eurostat* : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tour_cap_natdc/ (дата звернення: 27.10.2023)

32. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму. Все о туризмі. Туристична бібліотека : веб-сайт. URL: <http://tourlib.net> (дата звернення: 15.10.2023)

33. A. Kiráľová, I. Hamarneh. Local gastronomy as a prerequisite of food tourism development in the Czech Republica. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 2. С. 15–25 : веб-сайт. URL: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-8-issue-2/mmi2017_2_15_25.pdf (дата звернення: 15.10.2023)

34. Maria Stoian. Studies on the Rural Tourism Marketing Made in Romania's Villages through Traditional and Gastronomical Events. *Cactus Tourism Journal*. Vol. 4. Issue 1/2013. P. 6–12.

35. The European Federation of Rural Tourism. *RURALTOUR* : веб-сайт. URL: <https://www.ruraltour.eu/> (дата звернення: 27.03.2023)

36. The Network of European Regions for Sustainable and Competitive Tourism. *NECSTouR* : веб-сайт. URL: <https://necstour.eu/index.php/> (дата звернення: 12.10.2023)

37. Європейський центр екологічного та сільськогосподарського туризму. *ECEAT* : веб-сайт. URL: <http://www.eceat.org/> (дата звернення: 12.10.2023)

38. Резолюція CM/Res(2013)66 Комітету Міністрів Ради Європи про підтвердження укладення Розширеної часткової угоди про культурні маршрути від 18.12.2013 № CM/Res(2013)66. *Портал ВР України* : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-13#n2 (дата звернення: 03.03.2023)

39. Explore all Cultural Routes by theme. *Council of Europe* : веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/ru/web/cultural-routes/by-theme> (дата звернення: 03.03.2023)

40. Iter Vitis Route. *Iter Vitis Route* : веб-сайт. URL: <http://www.itervitis.eu/> (дата звернення: 03.03.2023)

41. Туристичний барометр України 2018-2019 рр. *Національна туристична організація України* : веб-сайт. URL: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html (дата звернення: 03.03.2023)

42. ДАРТ оприлюднює масштабні туристичні дослідження. *Державне агентство розвитку туризму* : веб-сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-oprilyudnyuie-masshtabni-turistichni-doslidzhennya> (дата звернення: 05.03.2023)

43. Основні цілі сталого розвитку туризму. *Національна туристична організація України* : веб-сайт. URL: <https://nto.ua/> (дата звернення: 12.10.2023)

44. Іванишин В. В., Печенюк А. П. Особливості статистичних досліджень сільського зеленого туризму. *Економіка та суспільство*. 2017. С. 730–735.

45. Мартинова В. Державна підтримка диджиталізації регіональних музеїв як засіб розвитку туризму під час війни. *Культура та інформаційне суспільство ххі століття* : збірник тез міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених, 20–21 квітня 2023 р. Харків : ПП Озеров Г. В. 2023. С.240-242.

46. Мережа Українська гостинна садиба. *Громадське об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України»* : веб-сайт. URL: <https://www.greentour.com.ua/region> (дата звернення 26.04.2023).

47. 2020 – Рік сільського туризму. *Національна туристична організація України* : веб-сайт. URL: https://nto.ua/tourismyears_ua.html (дата звернення: 12.10.2023)

48. Національна система якості в туризмі. *Національна туристична організація України* : веб-сайт. URL: https://nto.ua/standardization_ua.html (дата звернення: 12.10.2023)

49. Via Regia. Асоціація культурно-мистецьких центрів «Via Regia Україна» : веб-сайт. URL: https://via-regia.org.ua/about_us/ (дата звернення: 03.03.2023)

50. Карпатський культурний шлях. Громадська організація «Асоціація економічного розвитку Івано-Франківщини (АЕРІФ)» : веб-сайт. URL: <https://carpathianculturalroute.com/> (дата звернення: 27.10.2023)

51. Programme description. *The Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI Cross Border Cooperation (CBC)* : веб-сайт. URL: <https://huskroua-cbc.eu/> (дата звернення: 27.10.2023)

52. Дорога вина та смаку Української Бессарабії. *Facebook* : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/Wine.and.taste.route.of.Ukrainian.Bessarabia/> (дата звернення: 27.10.2023)

53. Круглий стіл «Розвиток кластерів сільського туризму в нових реаліях» у рамках проекту Талліннського університету (Естонія) та КНУ ім. Т. Шевченка. Київ. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. 12 травня 2023 р.

54. Онлайн семінар-тренінг «Європейські практики диверсифікації сільського туризму на засадах збалансованості та креативності» та навчальні екскурсії «Креативні ідеї диверсифікації сільського туризму : досвід малого та середнього бізнесу України». Запоріжжя. Запорізький національний університет. 25–26 травня 2023 р.

55. Департамент культури та туризмі ХОДА. *Харківська обласна військова адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/155?sv> (дата звернення 28.04.2023).

56. Діяльність ОКЗ «Харківський організаційно-методичний центр туризму» протягом 2015-2021 років (візуалізація) *Обласний комунальний заклад «Харківський організаційно-методичний центр туризму»* : веб-сайт. URL: <http://tourcenter.kh.ua/uk/homct/zviti> (дата звернення 28.04.2023).

57. Мороз О., Околович І. Попри війну та інші труднощі: як розвиваються сільські громади України. *Камінь-Каширська міська громада* : веб-сайт. URL: https://rada.info/upload/users_files/34836909/7247418be0502b96b97b62d6bf99d6f1.pdf (дата звернення: 27.10.2023)

58. Стратегія розвитку Старовірівської сільської об'єднаної територіальної громади Красноградського району Харківської області на 2020–2027 роки. *Старовірівська територіальна громада* : веб-сайт. URL: <https://starovirivska-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 27.10.2023)

59. Чаплі (орнітологічний заказник, Харківська область). *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення: 27.10.2023)

60. Вороняча Слобідка – Хутор зеленого туризму в Харківській області. *Facebook* : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/voronyaSlobodka> (дата звернення: 05.05.2023)

61. Магазин органічних продуктів та посівного матеріалу : веб-сайт. URL: <http://shop.melihovka.com.ua/> (дата звернення: 05.05.2023)

62. Мартинова В. В. Інклюзивний туризм – бренд соціальної відповідальності. Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференція, 21 лютого 2023 р. Харків : НЦЗУ, 2023. С. 163–165.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Складові рівні та відповідні цілі сталого розвитку

Таблиця А.1 – Складові рівні та відповідні цілі сталого розвитку [15]

	Складові рівні сталого розвитку	Цілі сталого розвитку
1	2	3
Ціль 17. Зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності	соціальний	<p>Ціль 1. Подолання бідності.</p> <p>Ціль 2. Викорінення голоду, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування, заохочення раціонального ведення сільського господарства.</p> <p>Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку.</p> <p>Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.</p> <p>Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток.</p> <p>Ціль 7. Забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії.</p> <p>Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.</p> <p>Ціль 16. Сприяння розбудові миролюбного всеохопного суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях.</p>

Продовження таблиці А.1

1	2	3
<p>Ціль 17. Зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності</p>	<p>економічний</p>	<p>Ціль 8. Сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх. Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям. Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними. Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.</p>
	<p>екологічний</p>	<p>Ціль 6. Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією. Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками. Ціль 14. Збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку. Ціль 15. Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття.</p>

ДОДАТОК Б

Перелік цілей та завдань досягнення Цілей сталого розвитку, які відносяться до сфери туризму та розвитку міст і громад

Таблиця Б.І – Перелік цілей та завдань досягнення Цілей сталого розвитку, які відносяться до сфери туризму та розвитку міст і громад (таблицю складено автором на підставі Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна») [17].

Ціль	Завдання
1	2
2. Подолання голоду	2.3. Забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, в першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій.
4. Якісна освіта	4.5. Збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності.
5. Гендерна рівність	5.6. Розширити економічні можливості жінок.
7. Доступна на чиста енергія	7.3. Збільшити частку енергії з відновлюваних джерел у національному енергетичному балансі, зокрема за рахунок введення додаткових потужностей об'єктів, що виробляють енергію з відновлюваних джерел.
8. Гідна праці і економічне зростання	8.3. Підвищити рівень зайнятості населення.
	8.4. Скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок.
	8.6. Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки.

Продовження таблиці Б.1

1	2
<p>9. Промисловість, інновації та інфраструктура</p>	<p>9.1. Розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні інноваційних технологій, у тому числі екологічно чистих видів транспорту</p>
	<p>9.3. Забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проектах</p>
	<p>9.6. Забезпечити доступність Інтернету, особливо у сільській місцевості</p>
	<p>9.7. Забезпечити збільшення участі молоді у наукових дослідженнях</p>
<p>11. Сталий розвиток міст і громад</p>	<p>11.2. Забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості</p>
	<p>11.3. Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору</p>
	<p>11.6. Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції</p>
<p>12. Відповідальне споживання та виробництво</p>	<p>12.4. Зменшити обсяг утворення відходів і збільшити обсяг їх переробки та повторного використання на основі інноваційних технологій та виробництв</p>
<p>14. Збереження морських ресурсів</p>	<p>14.2. Забезпечити стале використання і захист морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення на основі інноваційних технологій</p>
<p>15. Захист та відновлення екосистем суші</p>	<p>15.1. Забезпечити збереження, відновлення та стале використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем</p>
	<p>15.2. Сприяти сталому управлінню лісами</p>

Продовження таблиці Б.1

1	2
	15.3. Відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій
	15.4. Забезпечити збереження гірських екосистем
16. Мир, справедливість та сильні інститути	16.7. Підвищити ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування
	16.9. Зміцнити соціальну стійкість, сприяти розбудові миру та громадській безпеці (конфліктне та постконфліктне врегулювання)
17. Партнерство заради сталого розвитку	17.1. Мобілізувати додаткові фінансові ресурси на основі заохочення інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів
	17.3. Розвивати партнерські відносини влади і бізнесу для досягнення цілей сталого розвитку

ДОДАТОК В

Статистична інформація щодо кількості ліжко-місць та ночівель у закладах розміщення в сільській місцевості 15 країн ЄС

Таблиця В.1 – Статистичні дані щодо кількості ліжко-місць в сільській
місцевості в 15 країнах ЄС [31]

Країна	2018			2019			2020*			2021			2022		
	загальна кількість ліжко-місць, од	кількість ліжко-місць у сільському районі, од	%	загальна кількість ліжко-місць, од	кількість ліжко-місць у сільському районі, од	%	загальна кількість ліжко-місць, од	кількість ліжко-місць у сільському районі, од	%	загальна кількість ліжко-місць, од	кількість ліжко-місць у сільському районі, од	%	загальна кількість ліжко-місць, од	кількість ліжко-місць у сільському районі	%
Європейський союз (27 країн станом на 2020 рік)	28284064	12711949	44,94%	28752559	12860861	44,73%	27815133			28137103	12324216	43,80%	28982979	12696794	43,81%
Австрія	1045637	730824	69,89%	1038208	728412	70,16%	1037245			1038263	729407	70,25%	1064863	743995	69,87%
Болгарія	335597	115711	34,48%	341506	119974	35,13%	281666			304209	107138	35,22%	354755	121630	34,29%
Греція	1320890	1003646	75,98%	1348890	1003055	74,36%	942864			1019052	738630	72,48%	1279776	928421	72,55%
Іспанія	3599886	872137	24,23%	3638875	880939	24,21%	3660592	885719		3750449	923641	24,63%	3770965	928274	24,62%
Італія	5113197	1782460	34,86%	5175803	1812248	35,01%	5151356			5120175	1766284	34,50%	5200234	1796939	34,55%
Нідерланди	1397897	597161	42,72%	1412906	592627	41,94%	1404472			1406166	585661	41,65%	1408156	572210	40,64%
Німеччина	3473630	1466359	42,21%	3594701	1508396	41,96%	3398548			3467225	1403698	40,48%	3611333	1419129	39,30%
Польща	798723	332225	41,59%	825522	344694	41,75%				784159	326944	41,69%	779938	322834	41,39%
Португалія	648530	195262	30,11%	671644	197412	29,39%	653980			650934	186957	28,72%	692340	196095	28,32%
Румунія	348592	109681	31,46%	351151	108726	30,96%				358134	115950	32,38%	409688	139766	34,12%
Словаччина	190773	95505	50,06%	206104	104394	50,65%	352484			119329	36647	30,71%	198505	98849	49,80%
Угорщина	419199	153530	36,62%	414233	148795	35,92%				344134	115950	33,69%	368759	129687	35,17%
Франція	5111960	2868316	56,11%	5098729	2861202	56,12%	5096857			5058655	2825035	55,85%	5058665	2825035	55,85%
Хорватія	1115659	618091	55,40%	1157870	635794	54,91%	1048350			1085713	617798	56,90%	1127178	630501	55,94%
Чехія	741235	429215	57,91%	743737	430238	57,85%				783849	465268	59,36%	783200	461151	58,88%

*Збір даних про кількість ліжко-місць в сільській території не проводився у 2020 році через пандемію COVID-19

Таблиця В.2 – Статистичні дані щодо кількості ночівель в сільській
місцевості в 15 країнах ЄС [31]

Країна	2018			2019			2020			2021			2022		
	загальна кількість ночівель, од	кількість ночівель у сільському районі, од	%	загальна кількість ночівель, од	кількість ночівель у сільському районі, од	%	загальна кількість ночівель, од	кількість ночівель у сільському районі, од	%	загальна кількість ночівель, од	кількість ночівель у сільському районі, од	%	загальна кількість ночівель, од	кількість ночівель у сільському районі, од	%
Європейський союз (27 країн на 2020 рік)	2 810 838 235	916 050 801	32,59%	2 874 808 577	934 768 818	32,52%				2 750 522 718	927 890 647	33,74%	2 750 522 718	927 890 647	33,74%
Австрія	125 229 170	83 101 342	66,36%	127 890 554	83 845 783	65,56%				449 778 115	176 106 407	39,15%	115 062 696	77 396 585	67,26%
Болгарія	26 845 013	7 707 537	28,71%	27 154 791	7 851 848	28,92%				412 008 532	120 241 417	29,18%	24 173 291	6 910 834	28,59%
Греція	142 940 411	98 690 622	69,04%	143 594 467	95 984 573	66,84%				34 930 828	21 459 013	61,43%	132 745 904	87 978 395	66,28%
Іспанія	466 940 717	57 746 464	12,37%	469 813 552	58 561 112	12,46%				3 882 922	749 991	19,32%	451 624 940	59 124 904	13,09%
Італія	428 844 937	120 457 220	28,09%	436 739 271	123 801 755	28,35%				43 024 124	8 625 717	20,05%	412 008 532	120 241 417	29,18%
Нідерланди	116 081 577	37 018 605	31,89%	123 442 572	39 467 019	31,97%				26 614 221	6 894 428	25,91%	128 788 679	42 641 676	33,11%
Німеччина	419 556 284	133 786 487	31,89%	436 954 848	138 156 822	31,62%				50 599 312	22 671 936	44,81%	400 409 055	127 175 861	31,76%
Польща	88 860 463	26 514 767	29,84%	93 342 738	28 112 381	30,12%				12 348 809	5 866 178	47,50%	89 953 799	26 831 882	29,83%
Португалія	74 407 596	12 405 173	16,67%	77 594 254	12 924 823	16,66%				14 252 434	5 417 630	38,01%	76 947 985	13 440 764	17,47%
Румунія	28 461 153	6 690 863	23,51%	29 889 894	7 221 157	24,16%				8 073 130	2 093 347	25,93%	26 614 221	6 894 428	25,91%
Словаччина	15 188 140	6 545 923	43,10%	17 225 333	7 643 915	44,38%				5 950 873	1 589 789	26,72%	12 348 809	5 866 178	47,50%
Угорщина	32 830 120	8 270 943	25,19%	33 199 961	8 302 139	25,01%				38 439 848	20 578 626	53,53%	29 446 040	7 580 233	25,74%
Франція	442 760 050	167 203 373	37,76%	446 553 868	169 846 029	38,03%				62 925 559	23 382 265	37,16%	449 778 115	176 106 407	39,15%
Хорватія	89 567 653	45 781 681	51,11%	91 178 083	46 245 055	50,72%				132 745 904	87 978 395	66,28%	90 005 383	47 219 920	52,46%
Чехія	55 513 922	21 207 716	38,20%	57 024 767	21 970 841	38,53%				451 624 940	59 124 904	13,09%	50 599 312	22 671 936	44,81%

* Збір даних про кількість ночівель не проводився у 2020 році через пандемію COVID-19